90-ЛІТТЯ

ЗИНОВІЯ КНИША

НР СКУ

ВІННІПЕГ 1996

diasporiana.org.ua

Honouring Zynowy Knysh on his 90th birthday

WCU Council of Learned Societies
Winnipeg 1996

У

90-ліття

Зиновія Книша

Вінніпеґ 1996

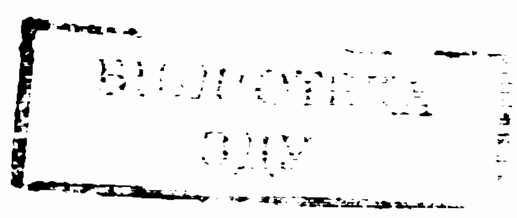

© Z. Knysh & WCU CLS, 1996

ISBN = 1-896637-02-7
Ред. Ю. К.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Майже непомітно минув 75-літний Ювілей Української Військової Орґанізації (У.В.О.), одного з найзначиміших історичних утворень на предовгій дорозі визвольних змагань українського народу. Черговий і, хочеться вірити, що лише тимчасовий непорядок в духовому житті ще не зовсім української Держави України. Коротка маніфестація на львівській оперній площі в жовтні 1995 р., без показного представництва центральної чи навіть місцевої державної влади; коротка журнальна стаття Павла Дорожинського в "Самостійній Україні"; стаття Миколи Чировського у філядельфійській "Америці" як вклад діяспорної сумлінности, от і все.

Наукове опрацьовання історично-визвольної ролі Української Військової Орґанізації залишається справою майбутних істориків майбутної справді відродженої України. Відкриття й аналіза досі недоступних архівних джерел нарешті уможливить устійнення деяких ще нерозгаданих хронольоґічних проблем, як самого постання У.В.О. так і її остаточного переростання в Орґанізацію Українських Націоналістів.

В цій конструктивній історіоґрафічній праці неоціненною допомогою залишиться опублікована й неопублікована спадщина найвизначнішого літописця У.В.О., її останнього самостійного бойового референта, д-ра Зиновія Книша. У 90-ліття цього великого й заслуженого українця, у 75-ліття першого активного виступу У.В.О. в Галичині, Наукова Рада при Світовому Конґресі Українців вирішила надрукувати цю скромну збірку матеріялів, щоб хоч таким способом відзначити пропамятну дату новітньої української історії, та ювілей одного з її основних учасників.

Юрій Книш
Голова НР при С.К.У.

Михайло Марунчак

ІЗ "БІОҐРАФІЧНОГО ДОВІДНИКА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ"

Зиновій Богдан Книш, передовий діяч, публіцист, революціонер (псевдо "Ренс"), автор, народився в Коломиї на Покутті 16-го червня 1906-го року, в учительській родині Михайла та Серафіни (народна вчителька з роду Кузьма). Книш закінчив народну школу й ґімназію класичного типу в Коломиї, (матура 1924), університет у Львові (маґістер права і політичних наук, 1930), дворічну школу французької мови у Парижі (1947-48). Працював два роки інструктором руханки в ґімназії в Коломиї. На шкільній лавці — постійний клясовий секретар шкільного самоврядування; делеґат на два з'їзди вищих середньошкільників і студентів тайного університету у Львові; член "Просвіти" і "Сокола". Вже тоді став на працю в підпіллі. Відбув один рік обов'язкової аплікантської практики для кандидатів адвокатури, по половині в адвокатській канцелярії в Заболотові і в Львівському суді. В 1922-му році член УВО а від 1930 року — бойовий референт Крайової Команди УВО. Був засуджений на 8 років за УВО. Після виходу (червень 1936) — секретар "Центро-союзу" у Львові, діяльний у кружку "Рідної Школи" городецького передмістя; один рік член Головної управи "Рідної Школи", член "Товариства українських Шахістів "Шаховий Коник" у Львові; до війни — член постійної репрезентації українських шахістів до міжклюбових щорічних змагань за мистецтво. В часі першої еміґрації 1939-1941, начальник канцелярії Українського Центрального Комітету в Кракові. Після повороту до Львова (листопад 1941) — секретар дирекції "Народної Торгівлі" у Львові, посадник міста Калуша (1942) і повітів Золочів, Броди і Перемишляни (1943-44). В часі другої еміґрації, в Европі: урядовець податкового відділу повітової адміністрації міста Мельк над Дунаєм (квітень 1944). По розпаді Німеччини: голова Українського Комітету в місті Дорнбірн (під швайцарською границею), потім голова Українського Комітету на провінцію Форарльберґ, і накінець, делеґат української національної групи до Суспільної Служби Переселенців при французькому Військовому правлінні. Від 1946 року в Парижі; секретар світського відділу Греко-Католицької місії для Українців Західної Европи і створеної при ній Суспільної Служби. До Канади приїхав в січні 1949 року (родина щойно в березні 1950 р.) Працював 3 місяці

в Крайовій Екзекутиві УНО в Вінніпеґу, потім 2 місяці в Провінційній екзекутиві УНО в Торонті, в липні 1949 року обраний на Крайовій конференції секретарем Крайової екзекутиви, переобраний на з'їздах 1950, 1951 і 1952. Одночасно секретар дирекції видавництва "Новий Шлях". Після переїзду до Торонта в грудні 1952 року працював у місцевих філіях, а в центральних установах був кілька років членом Контрольної Комісії УНО і Видавничої спілки "Новий Шлях", а також Голова Контрольної Комісії Українського Визвольного Фонду. Близько співпрацював з Українською Стрілецькою Громадою. Працював також постійно пером. В ґімназії діяв в осередку українських есперантистів у Коломиї (єдинім і першім на всю Україну, що видавав часопис "Ukraina Stelo" (Зоря України), перекладав дрібні речі на есперантську мову, друковані в місячниках "Literatura Mondi" в Будапешті і "Česko-Slovenska Gazeta" в Празі. В студентських часах дописував до льокальних ґазет ("Коломийські вісті", "Покутські вісті") та до "Покутського Вісника", як теж друкував у журналі Групи української націоналістичної молоді "Смолоскипи" у Львові, в усіх без вийнятку журналиках та однодніввках, підпільних брошурках і виданнях (усе це — на циклостилі). У Франції видавав циклостильним способом серію "За що ми боремося". Ще перед тим у Кракові постійно дописував до циклостильного органу "АБВ". В Канаді постійно співробітничав у "Новому Шляху", "Українському Слові" в Парижі, в "Самостійній Україні", що в міжчасі перенеслася з Чікаґо до Вінніпеґу. Два роки (1956-1958) був редактором того журналу. Написав кілька менших і більших брошур, друкованих видань, а згодом присвятився власному видавництву "Срібна Сурма" (1958-1988), призначеному історії націоналистичного руху від початку XX століття. За ввесь час видавничої діяльности написав і видав понад 60 книжок і брошур. Займав високі становища в орґанізації ОУН (полк. Мельника), член ПУН від 1940 р., заступник голови Орґанізаційного бюра ПУН (1940-1941), провідник ОУН в Західній Европі (1946-1948) і в Канаді (1949-1950), І-ий заступник Голови ПУН (1965-1974), Ґенеральний Суддя ОУН (1974-1978). В Торонті найбільше праці віддав на орґанізацію бібліотеки УНО, подарувавши туди власних понад 5,000 томів, а додатково пожертвами, закупом нових книжок, бібліотечного устаткування і видатками на перебудову приміщення видав разом около 60,000 долярів. Останними роками працював над впорядкуванням архіву, який частинно передав до ОУН, а частинно затримав при собі. Докінчував писати власні спогади й спостереження у формі "Автобіоґрафії".

Зиновій Книш

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРҐАНІЗАЦІЇ

В 1920 році припинилася збройна боротьба української реґулярної армії. Знеможена надлюдськими зусиллями війни на двох фронтах, вичерпана політичною безперспективністю серед байдужого світа, без достатнього воєнного припасу, зле зодягнена, бита тифом та іншими хворобами українська армія таки не здавалась. А коли вже ніяк було продовжувати боротьбу на власній землі українського народу, коли український політичний та військовий проводи мусіли покинути територію України і вийти на чужину — вони не охляли духово, не втратили надії, не понизили прапора незалежности держави свого народу. Всілякими способами збройного й політичного діяння намагалися вони продовжувати визвольні змагання, підтримувати в народі віру, не дати йому піддатися розпачу й байдужності до своєї долі. Заходи ці могли бути більш чи менш щасливі, а то й зовсім невдачні, а коли глядіти на них з перспективи три чверти століття — може й помилкові, але випливали вони з почуття обов'язку боротися за свій нарід, з глибокого переконання, що злочином було б сидіти згорнувши руки й вижидати, що принесе завтрашній день і чи не зміниться примхлива доля.

І тоді на політичному видноколі з'явилася Українська Військова Організація. Навряд чи вдасться коли історикові встановити точну дату її постання, де, коли й у кого зродилася перша думка про неї. Навіть назва її не була з початку точно устійнена: діяли всякі військові комітети, революційні організації, комітети української молоді тощо, поставали самочинно на тих чи інших місцях української території і не мали між собою ніякого зв'язку, крім духового, що випливав зо зрозуміння потреби — далі вести боротьбу за визволення.

Мабуть не помилимося, прийнявши, що перші організаційні вияви цієї нової військово-революційної сили дали про себе знати в половині 1920 року і майже рівночасно почала вживатися не тільки в народі, але і в офіційних заявах та виступах її Команди, спільна для всіх назва Української Військової Організації. Від атентату Степана Федака на маршала Пілсудського і львівського воєводу Ґрабовського 25 вересня 1921 року зникли всі інші революційні гурти і ґрупки, всі вони зіллялися в одну Українську Військову

Організацію і під такою назвою вступила вона на шлях військово-революційної боротьби та проіснувала десять років, доки не підготовила суспільний і політичний ґрунт під широку організацію політичного типу, що перейняла на свої плечі тягар дальшої боротьби під назвою Організації Українських Націоналістів.

Думка продовжувати визвольну боротьбу військовими і політично-революційними методами зродилася серед молодших віком старшин української армії. Скупа мемуаристика і ще бідніші історичні досліди не могли устійнити ані часу ані місця, де взято про те першу постанову. Більшість схиляється до погляду, що головну ролю в тому зіграли колишні старшини Корпусу Січових Стрільців під командою полк. Євгена Коновальця. Думка ця стійкими доказами не підперта, її головна опора це факт, що першим і другим Начальними Командантами тієї Організації були полковники Січових Стрільців Євген Коновалець та Андрій Мельник, а в самій Команді як теж у верховному проводі Організації на західних землях України під назвою Начальної Колеґії визначилися своєю ініціятивою старшини київських Січових Стрільців сотники Михайло Матчак та Ярослав Чиж. Двома теж наворотами Крайовим Командантом УВО у Львові був полковник Січових Стрільців Роман Сушко.

Та не слід забувати, що й інші українські військові формації так Галичини як і Надніпрянщини вклали свою пайку в розбудову і політичне підґрунтування Української Військової Організації. І коли вдуматися глибше в перші початки Української Військової Організації, мусимо прийти до висновку, що була це перша соборницького типу революційна українська організація не тільки особовим своїм складом, але й поставленими перед собою цілями і засягом своєї діяльности. Дальший розвиток історичних обставин довів до того, що найбільше було відомо про діяння Української Військової Організації на території колишньої Західньо-Української Народньої Республіки. А тим часом, коли зібрати докупи все, що сталося за почином УВО в Галичині впродовж десяти років 1920-1930, не може воно дорівняти розмахові й розміром діяльности тієї Організації на українському наддніпрянському материку в перших двох роках, доки большевикам не вдалося зліквідувати її керівний осередок і повстанський штаб у Києві. Та це до нинішнього дня залишається сповите тайною. На заході кожен голос, кожен хочби й незначний революційний акт, кожен найменший політичний процес відлунювався в усій українській пресі, про нього кричали польські, газети, знаходили вони дорогу і до закордонних часописів. А в підсовєтській

Україні все глухло під важенним чоботом ҐПУ і часто в одному місті не знали, що сталося в сусідньому районі. Навіть братські могили, якби їх віднайти, не посвідчать про те — все закрите грубою заслоною безіменности.

Хоч здавалося, що все повітря насичене духом спротиву окупаційній владі, а свідчили про те окремі акти та спроби організаційно оформити цей рух опору в різних місцях, то доволі швидко почав зарисовуватися керівний центр тієї акції. Постав він у Львові під назвою Начальної Колеґії УВО і першими її членами були — в поазбучному порядку — сотник СС Михайло Матчак, сотник УГА Осип Навроцький та сотник СС Ярослав Чиж. До них пристав поручник артилерії УГА проф. Юрій Полянський, а для контакту з цивільними політичними колами дібрано туди п'ятого її члена, колишнього суддю Володимира Целевича. Начальна Колеґія стояла в тісному контакті з командиром Корпусу Січових Стрільців, полк. Євгеном Коновальцем, що перебував тоді за границею, вважала своє становище тимчасовим, до його повороту, тому й вибрала колеґіяльну форму, не ставивши на чолі Організації однієї особи, як її командира. І справді, дуже швидко після повороту полк. Євгена Коновальця до Львова влітку 1921 року, Начальна Колеґія переформувалася в Начальну Команду під проводом полк. Коновальця, як її першого Начального Команданта.

Від самих початків Українська Військова Організація вважала себе організацією чисто військовою, не бралася рішати про політичні справи в сучасному собі положенні українського народу. Залишала це українському політичному представництву, а вважався ним український Уряд, що теж вийшов на еміґрацію. На нещастя були в той час два Уряди: Української Народньої Республіки та Західньо-Української Народньої Республіки. На чолі першого стояв Голова Директорії і Головний Отаман Симон Петлюра, другий передав свої повновласті Президентові д-рові Євгенові Петрушевичеві, як Диктаторові. Перший перебував на території Польщі, як її формальний союзник після т.зв. Варшавського Договору з 1920 року, другий вибрав місцем свого осідку столицю Австрії Відень. Начальна Команда не могля стояти одночасно під наказами двох українських урядів, котрі, до того, не були з собою в добрих стосунках. Становище її було дуже делікатне й незручне. Місце постою Начальної Команди було у Львові, що лежав на території ЗУНР, а поле діяльности простягалося на всю Україну що її більшість зайняли большевики, але правно-політично й конституційно вважалася вона під

суверенністю УНР. Тільки надзвичайному політичному тактові і дипломатичній зручності полк.Євгена Коновальця вдавалося йому втримувати рівновагу в цій сповненій політичною напругою ситуації.

З Диктатурою ЗУНР зв'язки Начальної Команди йшли через Міжпартійну Раду у Львові, а крім того через Військовий Секретаріят Диктатури, що стояв під керівництвом отамана д-ра Ярослава Селезінки.

З Урядом УНР не могло бути явних зв'язків. Як союзник Польщі, а ще й гість на її території, він не смів утримувати контактів з організацією, що збройно боролася проти Польщі. Та це ще зовсім не значило, що він ту Організацію і її діяльність засуджував. Полк. Євген Коновалець, як командир одної з найкращих частин Дієвої Армії УНР, і полк. Андрій Мельник, що був якийсь час шефом штабу Дієвої Армії, мали широке коло знайомих серед старшин Армії УНР, а між ними чимало близьких і сердечних друзів. Більшість старшин УНР уважала союз з Польщею тільки тимчасовим "конечним злом", і сам факт заіснування Української Військової Організації уважали явищем корисним у перспективі можливих змін у майбутній політичній констеляції. Через тих-то старшин ішли неофіційні контакти полк. Євгена Коновальця до політичних кіл УНР. Зокрема дуже добру ролю зіграв тут ген. Микола Капустянський, що ввесь час щиро співчував революційно-політичній боротьбі Української Військової Організації.

Часті зустрічі у Львові полк. Євгена Коновальця з полк. Юрієм Отмарштейном та з отаманом Юрком Тютюнником для нікого не були тайною. І до самої трагічної смерти Головного Отамана Петлюри ніде з одного чи з другого боку не сказано було слова засуду політики обидвох центрів визвольних змагань.

Як збройне рам'я українського політичного проводу, Українська Військова Організація не робила різниці між своїми членами, доступ туди був вільний кожному українцеві, до якої б з існуючих українських політичних партій він не належав. Це військо, і раз хтось надягнув на себе однострій, мусів забути про свої політичні пов'язання в цивільному житті. Під однією умовою: до Української Військової Оранізації могли належати тільки ті, що стояли на плятформі незалежної суверенної української держави, без ніяких автономістичних чи федералістичних тенденцій, так як це було схвалено в IV Універсалі Української Центральної Ради.

Начальна Команда дуже пильно притримувалася відполітизування своєї діяльности, доки не розв'язалася Міжпартійна Рада і замість політичної єдности на верху, настала політична різновидність і поворот до старих методів політичної діяльности в окремих партіях з-перед 1918 року. Від тоді поволі, крок за кроком, Українська Військова Організація, змушена тенденціями розвитку українського внутрішньо-політичного життя, один за одним переймала на себе обов'язки з усяких політичних ділянок, мимохідь ставала центром незалежницького визвольного руху, а це в дальших наслідках призвело до створення Організації Українських Націоналістів.

Вважаючи себе продовженням збройної сили українського народу, тільки серед інших обставин, Українська Військова Організація не вводила обмежень у своєму членстві та не ставила до нього інакших вимог, як у всіх інших арміях тієї доби, хіба тільки тих, що були зумовлені підпільним способом діяння. Її членом мав право і повинен бути кожний колишній старшина, підстаршина чи стрілець котрої небудь з формацій недавної української реґулярної армії. Від них не вимагалася окрема присяга чи приречення — вистарчала і далі зобов'язувала давніша присяга з часу приналежности до активної служби в українському війську. Щойно пізніше, коли старше членство почало відходити до щоденного суспільного життя і ряди Організації поповнялися молодняком, що ніколи в війську не служив, не знав військової дисципліни і не нюхав воєнного пороху, коли умовини підпільного діяння вимагали щораз строгішої конспірації — мінялися організаційні форми в УВО і вимагалася інакша від звичайної військової присяга.

А тим часом полк. Євген Коновалець, здібний організатор, оточений штабом освічених воєнно-військових старшин, людей шаленої енерґії і повних посвяти для революційно-військової справи, швидким темпом перевів реєстрацію здатних та охочих до військово-революційної акції старшин, поділив українську національно-етнографічну територію на округи й повіти, визначив для них командантів, відбував з ними зустрічі, періодичні наради та обговорення військово-політичної ситуації. Цей рух розгортався широко під саміським носом невповні ще зорієнтованої польської державної влади на окупованих українських землях. Була ще тоді надія на визнання державної суверенности західньо-українських земель, діяли ще дипломатичні представництва ЗУНР за кордоном, українська справа, хоч усе рідше й рідше, але все ще ставилася в аґендах міжнародніх конференцій. І треба було готовости стати на перший поклик

українського Уряду, якби настала пригожа хвилина, хочби і всенароднім збройним повстанням під військово-технічним керівництвом Начальної Команди УВО та політичним — тодішнього українського проводу.

Попри цю військово-організаційну, найважнішу роботу Начальної Команди УВО, нога в ногу з нею ішла бойова діяльність для підтримання міжнародньої позиції і значення українського політичного проводу за кордоном.

Атентат Степана Федака 25 вересня 1921 року, його процес разом з дев'ятьома товаришами перед польським львівським судом від 23 жовтня до 18 листопада 1922 року, заманіфестували перед усім світом, що український нарід ніколи не погодиться з чужою окупацією на своїх землях, не припинить боротьби і не завагається перед нічим, щоб прогнати ворога зо своєї території та привернути на ній свою власну народовладну державу.

З доручення Української Військової Органзіації та в порозумінні з політичними українськими чинниками по всій країні переведено широку протестаційну акцію проти безправного перепису людности, покликування громадян Західньо-Української Народньої Республіки до служби в польському війську, проти розписання на українських землях виборів до польського сейму в Варшаві, проти насильної колонізації українських земель, куди спроваджувано військових осадників з центральної Польщі. Виявлялася вона масовими підпалами маєтків польських землевласників і господарств польських колоністів, стрілами до поліцистів і представників польської державної адміністрації на низах, вигублюванням зрадників, що пішли на послуги чужій владі. Ця, так звана пізніше "саботажна акція" з осени 1922 року викликала величезне враження в цілому світі і показала надзвичайну солідарність українського народу з його політичним і військовим проводами. Нарід стіною став за ними — це вже не була безвільна, політично-неграмотна маса з початків першої світової війни, це в тяжких муках і терпіннях родилася свідома своїх цілей і готова на жертви за них українська нація. В цю переміну маси в нарід немалу пайку внесла Українська Військова Організація своїми кличами непримиренної боротьби з ворогом і збудженням віри народу в його власні слова.

II.

До виборів 1922 року зголосилася невелика групка прихильників згоди з поляками на ґрунті зречення державної суверенности з

надією на куцу автономію, та й то не відразу, тільки колись у невідомій майбутності. На чолі тієї групки стояв ґімназійний учитель Сидір Твердохліб, схилялися до неї письменник Михайло Яцків та ще інші, менше відомі в українській суспільності особи. За зламання солідарности і вищерблення єдиного українського національного фронту в поставі до ворога Твердохліба покарано смертю. В слід за тим пішли масові арешти серед української молоді, м.і. арештовано члена УВО М. Дзіковського, що йому було доручено підготовити виконання присуду. Дзіковський не витримав поліційних допитів і виговорив багато дечого, що навело на слід Начальної Команди. Через те частина її разом з полк. Євгеном Коновальцем мусіла зійти в глибоке підпілля і швидко потім покинути Львів та перенестися за кордон. У Львові лишився Заступник Начального Команданта УВО з гуртом нерозконспірованих штабових старшин команди.

Наслідком того мусіло прийти до реорганізації керівних органів Української Військової Організації і сталося це на конференції в Оліві коло Данціґу з початком місяця березня 1923 року. В конференції взяли участь члени Начальної Команди за кордоном і з краю, декілька Окружних Командантів УВО і представник Уряду ЗУНР, д-р Ярослав Селезінка. Постановлено тоді, що Начальна Команда під проводом полк. Євгена Коновальця залишиться за границею напостійно, щоб мати вільність рухів і щоб крайові умови конспіративного життя не вносили переривів у її діяльність. На українських землях діяти будуть дві Крайові Команди — одна у Львові і друга в Києві. Члени останньої були якнайстрогіше законспіровані і про них знав та з ними контакт тримав сам тільки полк. Коновалець. Тільки згодом вийшло на яву, що входили до неї пор. Опока і сотник Іван Андрух — їх викрили большевики і розстріляли.

Так переорганізоване керівництво Української Військової Організації хоч з частими змінами на становищі Крайових Командантів, діяло до часу, коли Українська Військова Організація припинила свою діяльність. Рідко хто міг витримати на тому пості хочби й два тільки роки. Після арештування полк. Андрія Мельника весною 1924 року, на становищі Крайових Командантів УВО у Львові чергувалися: сотн. інж. Ярослав Індишевський, сотн. Юліян Головінський, полк. Роман Сушко, сотн. Омелян Сеник-Грибівський, і знову сотн. Юліян Головінський. В часі між призначенням Крайових Командантів Виконуючими Обов'язками тимчасово були: два рази сотн. д-р Богдан Гнатевич, один раз сотн. Іван Рудницький, постійний скарбник Крайової Команди, та один раз д-р Володимир Горбовий.

Після вбивства сотн. Юліяна Головінського, Крайових Командантів уже не призначувано, всю революційно-політичну роботу передано Крайовій Екзекутиві ОУН, на підставі домовлення на конференції в Празі з червня 1930 року. Проте Українська Військова Організація не розв'язалася, трималася неначе в резерві, на всякий випадок, а Голова Проводу Українських Націоналістів, полк. Євген Коновалець, був одночасно Начальним Командантом УВО.

Зараз на початках реорганізації ієрархії Української Військової Організації зайшли події, що сильно вплинули на дальший розвиток практичної української політики, а зокрема до ґрунту змінили характер УВО.

В підсовєтській Україні проголошено амнестію для тих, що боролися проти большевицького режиму, а Західну Україну остаточно признала Польщі Рада Амбасадорів, на підставі повновластей Ліґи Народів у Женеві. В слід за першою подією розгорнувся широко пропаґандивно підсилюваний т.зв. зміновіховський рух, що закликав забути про минуле і стати на ґрунт культурного, економічного та політичного зміцення української совєтської республіки, як держави українського народу. Друга подія потягнула за собою зневіру в деякої частини західньо-української громадськости в доцільність дальшої політичної боротьби, переключаючи її енерґію на культурну й економічну ділянки праці. Почали теж протоптуватися перші стежки совєтофільства та угодовства з поляками за ціну автономії в рамах польської держави.

Відродилися й реорганізувалися давні політичні партії, розійшлася Міжпартійна Рада, обидва українські Уряди стратили всяке значення, Уряд чи пак Диктатура ЗУНР зовсім перестала існувати, Уряд УНР мусів задовольнитися ролею символу, що може б йому було вдалося і то навіть у всеціло соборницькому маштабі, якби не доволі сильна в ньому течія полонофільства, що зміцніла після смерти Головного Отамана Симона Петлюри і будила недовір'я в поважної частини української суспільности.

Українська Військова Організація лишилася сама. Та вона ані не розв'язалася, ані не припинила своєї діяльности. Втомлені довгою війною, зв'язані родинами і новими суспільними й економічними обов'язками старші її члени відійшли до т.зв. нормального життя, зате цілими потоками почала вливатися туди молодь, захоплена свіжою традицією збройних визвольних змагань своїх батьків і старших братів. З усією відданістю молодої душі з головою пірнула

вона в романтику революційної боротьби і хоч тяжко платила за свій брак досвіду і за помилки, але високо підняла прапор Української Військової Організації.

Безпосередні наслідки тих внутрішньо-політичних перемін можна б здефінювати в таких ствердженнях:

1. Українська Військова Організація відчула на собі тягар історичної відповідальности за продовжування визвольної боротьби. Серед усіх діючих тоді політичних сил українського народу вона єдина була суверенна сама в собі, не зв'язана залежністю від нікого, не спутана ніякими законами крім вимог державно-політичної української рації. Таким чином перемінилася вона з дотеперішнього знаряддя політичного проводу в самостійну політичну силу.

2. Зберігши провідні свої і командні кадри з давнішого військово-революційного періоду, виповняла їх революційним молодняком. На те, щоб перетопити їх в революційно-політичну однородність та заправити до боротьби, потребувала вона часу.

3. Політичний стан у світі й зокрема на українських землях увійшов у період довшої стабілізації. Всенароднє повстання тим самим мусіло відійти на дальший плян, підготова до остаточної розправи з ворогом мусіла тягнутися багато довше, як того можна було б сподіватися в 1920-1922 роках.

4. Все те склалося на переміну Української Військової Організації з типу організації революційно-військової на революційно-політичну, до чого вона ще не була готова ані психологічно, ані фактичним складом свого командного ядра, що звик думати військовими катеґоріями і тільки помагати в ставленні та розв'язці політичних проблем.

5. Хоч не порвала вона добрих взаємин з незалежницькими українськими політичними партіями і хоч ті партії, не бравши участи в її діяльності через своїх відпоручників, все таки ще довго з прихильністю ставилися до її діяння — але УВО перестала бути безпартійною чи понадпартійною організацією первісного свого типу з 1920-1922 років. Її членський склад поновлювався молоддю, що сприйняла націоналістичну ідеологію та світогляд, сама тяготіла до націоналістичного руху і невідхильно мусіла вести туди за собою й усю Організацію.

Мусіли прийти нові організаційні форми і нові методи революційної, політичної праці. Головний натиск покладено на військово-політичне перевиховання молодняку, його підготову зайняти з часом середні й вищі пости в організаційному проводі.

БІБЛІОТЕКА ЗДУ
710320

У зв'язку з тим на одне з перших місць у діяльності Української Військової Організації висунулася справа пропаґанди. Не тільки, щоб приєднувати собі нових членів, але й освідомлювати широкі маси української суспільности, щоб не піддавалися занепадницьким настроям, не тратили віри в сили свого народу, не зневірювалися до боротьби, щоб давали моральну й матеріяльно-фінансову підтримку передовій визвольній силі народу — Українській Військовій Організації. Для того видавалася "Сурма", нелеґальний орган УВО, що зіграв колосальну ролю в революціонізації настроїв народніх низів і молоді, випускалися нелеґальні брошурки, що збирали докупи думки розкидані по окремих статтях "Сурми" чи розповсюджуваних летючках, що передавалися "з хати до хати, з рук до рук". Переводилися політичні вишколи в "пятках", по менших гуртах і навіть у спеціяльно організованих таборах у відлюдних карпатських нетрях.

Величезна це була робота, може невидна для ока і не скоро могли показати себе її наслідки. Це була діяльність на довгу мету, з далеким прицілом. Вона виховувала ціле покоління до звідань не сьогоднішніх і не завтрашніх, а до обов'язків усієї майбутности з відповідальністю за ведення визвольної боротьби та за керівництво нею.

Одначе не вона визначила характер Української Військової Організації в погляді української громадськости, в своїй і чужій пресі і в переконанні своїх ворогів.

Всі вилічені вгорі завдання потребували довшого віддиху. Організація не могла затихнути в підпіллі на довгий час, вона мусіла давати про себе знати час-від-часу, будити своїх і пригадувати ворогам, що УВО існує та діє. Тій цілі мали служити її зовнішні виступи, що виявлялися в атентатах на ворожі державні установи чи на носіїв ворожої влади, в т.зв. експропріяціях, цебто вивласненні польського державного майна, в конфіскатах державних грошей з кас, головно з поштових урядів, щоб здобути грошеві засоби на свою діяльність, а при тому заправляти свіжих членів до акції та випробовувати їх бойову здатність і відвагу. Це був тільки один із засобів, організаційних методів роботи. На жаль заслонив він собою дійсну ціль і справжню роботу Української Військової Організації. Не будемо тут вилічувати окремих революційних актів тієї доби в діяльности УВО, про них уже написано немало й у цьому короткому огляді діяльности Української Військової Організації забрало б це за багато місця.

Одні з них виконувалися з одчайдушною бравурою, як от напад на головну пошту у Львові, в самому серці міста і під носом поліції, другі кінчалися трагічно для самих учасників і їхніх родин — але про них широко розписувалася своя, чужа і навіть світова преса, своєю спектакулярністю і романтикою чинного зудару з ворогом чарували вони молодь, нестримно тягнули її за собою, робили готовими на всяку жертву для батьківщини — України. Але разом з тим неслушно наклеювали на УВО фірму організації терористичної, з вузькими бойово-терористичними цілями, без ширших горизонтів і візії далекого майбутнього, во ім'я чого варто було й голову покласти. В багатьох випадках користувалися тим українські противники Української Військової Організації та її зовнішні вороги.

Зиновій Книш "Ренс" 1932 р.

В тюрмі в Дрогобичі де він був увязнений польською владою за свою "терористичну" діяльність в Українській Військовій Орґанізації, а особливо за напад на поштовий віз під Бібркою 30 липня 1930 р. широко описаний у книжці "Дрижить підземний гук".

Не зважаючи на ті чи інші огріхи, на таку чи іншу фальшиву а то і злобну інтерпретацію характеру і завдань Української Військової Організації, вона внесла в визвольні змагання нашого народу безцінний скарб. Нема в неї претенсії на авторські права "ориґінальности", так сказати б, вона підхопила те, що почали творити її попередники з лицарських традицій українського війська, української військової чести, обов'язку ніколи не забути про Україну, за всяких умов і в кожному часі боротися за неї і боронити її, а в потребі — і головами лягти. Вона не давала заснути національному сумлінню, кликала до бою, до спротиву, до активної постави в житті, до віри в глибокі й невичерпані сили українського народу. Вона не дозволила лицарським традиціям українського духа розплистися в сірій буденщині, потахнути під тиском ворожого чобота. Перейнявши їх від реґулярних армій визвольного державного періоду 1917-1920 років, зберігала як най-

цінніший самоцвіт і передала своїм наслідникам: Організації Українських Націоналістів та Українській Повстанській Армії. З цієї багатої духової скарбниці черпають і тепер люди в Україні, що всякими способами, може не завжди і не зовсім нам зрозумілими, але нав'язують до тієї традиції нескореного духа, того духа, що тіло рве до бою, рве за щастя, рве за волю і ніколи не здається, ніколи не капітулює.

Зиновій Книш

Д-Р ЮЛІЯН ВАССИЯН (Спогад)

Вліті 1933 року перебував я в дрогобицькій тюрмі. В величезному, на подвійний хрест ставленому в'язничному будинкові, положеному серед чудової природи на шляху Дрогобич-Трускавець, сиділо тоді понад 1,500 в'язнів, а серед них около одна третя т.зв. політичних. Це були головно комуністи, крім них теж засуджені за всякі інші справи на комуністичному тлі, як ось за шпигунство в користь СССР, але були теж і націоналісти. Число націоналістичних в'язнів більшало з кожним місяцем — це був час, коли націоналістичний рух лявіною загортав українську суспільність у польській займанщині — наша група налічувала вже до сто осіб. За малими вийнятками в'язнів, привезених туди з довкільних тюрем при Окружних Судах у Стрию і в Самборі, в Дрогобич спрямовували відсиджувати самі "грубші калібри", з присудами щонайменше на п'ять літ тюрми. Між нами були два брати Мицики, Іван — 15 літ і Роман — 7 літ, Роман Біда — 15 літ у заміні з кари смерти, Іван Сенич і Ярослав Попович, — досмертна тюрма, Остап Гук — 12 літ, Іван Розп'ятовський — 10 літ, і багато інших.

Жилося в дрогобицькій тюрмі порівняльно незле. Начальник її, Пашкевіч, зачинав свою кар'єру в тюремній адміністарції царських часів у Росії. Помимо всіх страхіть тюремного життя в царському режимі політичні в'язні мали значні привілеї і Пашкевіч уже звик до того, що політичних в'язнів слід трактувати краще від кримінальних злочинців. До того з природи був він людина добряча, говорили, що революція 1917 року застала його в одній з далеких північних в'язниць і большевики дарували йому життя за його людяну поведінку з в'язнями.

Ми були зорганізовані в сильну групу, що назовні завжди виступала одним фронтом. Дисципліна була дуже сильна і ніхто не важився виломитися з-під неї не тільки в добре зрозумілому власному інтересі, але й у свідомості, що в той спосіб підважував би шанси втриматися при житті та здоров'ї іншим друзям. Всі справи внутрі нашої групи полагоджував виборний староста, він теж заступав нас перед тюремною адміністрацією — всі контакти ішли тільки через його особу.

Цей уряд старости займав я, від мого приїзду влітку 1932 року, перейнявши його від Романа Біди. Але в міру того, як ставало нас

щораз більше, відчувалася потреба розділити функції старости на дві частини: внутрішні справи і загальна відповідальність за долю націоналістичної групи належали до мене, зовнішні контакти, цебто з прокурором, тюремною владою і комітетом допомоги політичним в'язням перебрав Роман Мицик. Він як неможна краще надавався на те становище: симпатичний вигляд, роззброююча усмішка, тактовна поведінка єднали йому прихильність усіх, з ким тільки мав до діла.

Отож одного разу Мицик вернувся від начальника й об'явив нам, що приїхали "конґресівці". Під такою назвою знані були в ОУН засуджені в 1932 році за участь у І Конґресі Українських Націоналістів у Відні в 1929 році, відомий поет д-р Олесь Бабій, журналіст та економіст інж. Йосип Бойдуник, філософ і публіцист високої кляси д-р Юліян Васиян, студент Ленкавський та редактор Зенон Пеленський. Негайно після їхнього засуду почали ми робити старання через Комітет Допомоги Політичним В'язням і через спільних наших знайомих у Львові, щоб вони переїхали до Дрогобича, де було здорове повітря, піддостатком харчів та одні з найкращих у Польщі внутрішні тюремні умовини життя. Щоправда, не дуже була велика надія на їхній приїзд: кожного з них засуджено на чотири роки, з того половину вже відбули в слідстві та після засуду в львівських Бриґідках і не мали виглядів на те, щоб переведено їх до тюрми для довгореченцевих в'язнів. А до того і самі не дуже похочували рухатися зо Львова, де кращий контакт зо знайомими, більший рух в'язнів і ліпший зв'язок з ОУН. Але таки приїхали, на велику втіху всім нам — ми раділи кожним новим другом, що й казати про "конґресівців", що залічувалися до нашої еліти.

Мицик заметушився. Вистарався, щоб не треба їм відсиджувати 14-денної кварантанни в ізоляції, таки того самого дня випорожнено одну келію на нашому відділі і переведено туди Вассияна, Бабія, Бойдуника та Ленкавського, — Пеленський, на власне бажання, переїхав до тюрми в Тернополі.

Зацікавлення новими друзями було велике, головно в тих, що поз'їздилися сюди з різних закутин Галичини й Волині, були незнайомі з ними, знали їх тільки з часописів. А нагоди стрічатися й говорити не бракувало. Два рази денно водили нас на спільний прохід по одній годині, крім того приділено нам кусник города до обрібки і там ціле літо можна було вигріватися на сонці, бо роботи в городі стільки, що кіт наплакав. Нашим огородником був друг Микола Левицький з Гряди під Львовом, засуджений на 8 літ, його заступ-

ником — Іван Розп'ятовський з Бережанщини по вісім друзів кожного дня, при чому вибирали ми в першу чергу слабших здоров'ям, або довготермінових, щоб уможливити їм більше користати з сонця й повітря. Само собою, коли приїхали "гості з Бриґідок", їм на початок відпускалося більше годин, щоб прийшли до себе після понурих мурів львівської тюрми.

Літо того року трапилося дуже слітне, рідко коли сонце виринало з-за хмар, але своїх годин "праці" ми не дарували — це ж чудова нагода обмінятися думками та обговорювати всі цікаві нам справи з життя нашої організації, внутрішньої української та "високої" міжнародньої політики. Швидко в нас сформувався "синедріон", нам часом передавали до обміркування та висказання своєї опінії різні організаційні справи, деякі теми до опрацювання, а навіть час-до-часу писали ми статті до нашої націоналістичної преси та до підпільних видань.

Кожен з нас був представником своєрідних якостей і в нормальному житті "на світі", як це говорилося, міг віддати такі чи інші послуги для своєї організації. Але тюремне буття, що відрізало нас від життя, перемішало під одним капелюхом інтелектуалів з бойовиками, вимагало тримати одну лінію морального самоздисциплінування в нашому внутрішньому режимі, переборювати свої індивідуальні звички й особисті нахили. Не кожному це легко приходило, але всім нам у тому міг бути зразком д-р Вассиян. Він дуже точно притримувався встановлених нами самими звичаїв і законів, відмовляючися від найдрібніших привілеїв і дуже дбав про те, щоб у нічому не нарушити наших внутрішніх порядків, не дати найменшої підстави вважати себе ліпшим від найпростішого сільського хлопця, що разом з ним за ту саму націоналістичну ідею попався до тюрми. В нас не курили. Після смерти сл. п. Біласа й Данилишина ніхто не смів цигарки до уст вложити. Тяжко було до того звикнути людям, що були курцями від довгих літ, та ще й у тюрмі, і ми з Романом Мициком не від того були, щоб дати новим людям якийсь переходовий час, щоб вони поступнево до того достосовувалися. Д-р Вассиян відмовився. Ходив з зачервонілими очима і видно було, як терпить у ньому курець, але від коли переступив поріг своєї келії — тютюн перестав для нього існувати.

Не міг він погодитися з думкою, що він, якому ще тільки два роки залишилися до волі, мав би користати з ліпших прав, як другі, що мали перед собою довгі роки і що може вже ніколи волі не побачуть. Безмірну кількість годин перевів я на розмові з ним, але

ніразу не доводилося мені почути слово скарги чи жалю. Йому здавалася негідною сама думка про те в обличчі друзів, що їм навантажили на плечі десятки літ тюрми. В тих справах був безкомпромісний і докоряв іншим, в яких — всі ж ми тільки люди — могла прийти хвилина слабости. Пригадую, як комусь з нас це одного дня так допекло, що назвав його "моральним чекістом".

Його замилування до чистоти й гігієни було предметом подиву. Щовечора рівненько запрасовував штани під солом'яною тюремною подушкою, щоранку накладав сітку на волосся... А до книжок ставився з таким просто пієтизмом, що завжди мив руки, заки взявся за читання. Читав дуже багато, книжки постачала йому студентка львівського університету, Ірена Шкварківна, що якимсь чином умудрялася діставати з університетської бібліотеки нерозтяті ще примірники найновіших видань на чужих мовах. З того часу мабуть і походить багато його записок, що їх він занотовував у товстелезних зшитках.

Ця надзвичайна охайність у зверхньому житті глибоко перейшла в його натуру і виявлялася теж у вислові його думок. Прецизністю вислову і логічністю думки дорівнював йому, а деколи може й перевищав Степан Ленкавський, людина теж глибоко філософічно заложена. Але в словах Вассияна спливав на нас якийсь незрівняний чар, що полонив нашу увагу і казав забувати про час і простір. Його арґументація сягала якоїсь таємної глибини, його аналіза не мала собі рівної.

Це було так, що ми сходилися на городі. Або Роман Мицик або я — як наші тодішні урядові особи — виносили на денний порядок котрусь з проблем ОУН, з якою звернулися наші друзі "зо світа". Часом, для упрощення, я виступав з увідним рефератом. Після того йшла дискусія. Неможна сказати, щоб була вона завжди спокійна, інколи запал, як розгнузданий степовий кінь, поносив нас у різницях думок. Коли ж приходила черга на Вассияна, і він не все тримався піднебесних висот, де все застигає в космічному етері. Але щобільше він входив у дискусію, вона переставала бути дискусією, цебто обміном різних думок, і перетворювалася в монолог, зокрема, коли не йшлося про біжучі справи, тільки про підставові принципи націоналістичного руху. А ви слухали і слухали і з приємним почуттям, що кінця того не буде, коли ж приходив він, ви з жалем відзискували свідомість оточення.

Неначе апостол, що проповідує нову правду, розкривав далекі обрії, недоступні в думках щоденного життя. Пам'ятаю, як усіми

нами глибоко сколихнув процес у Самборі відомого провокатора Романа Барановського. Ця тема не сходила з наших уст довгі тижні, коментувалися всякі її подробиці, не щадилася критика. Якось зійшла розмова на проблму зради своєї ідеї і своїх друзів. Найглибшим прикладом того в людській історії — Юда та його тридцять срібняків. Зачалося з того, що д-р Вассиян порівнював літературні обробітки Юдиної душі в літературах англійській, московській та в нашої Лесі Українки. Перед нами розкривалися незбагнені таємниці людської душі, її вимагання, зневіра, прагнення помсти. Всі ми були люди з академічною освітою і багато з того не було для нас новістю. Але тонкощі психологічної аналізи в д-ра Вассияна, його шукання, ким нарешті був Юда, чи захланним зрадником зо св. Письма, чи розчарованим месником за свою зневіру, чи фанатиком чинної боротьби, що відсуває мрійників, хоч і нешляхетними методами, а надівсе — філософська глибина підходу, густо перетинана поетичними висловами й порівняннями, патос внутрішнього переконання — переставляли нас на шляхи вічности.

Минуло багато літ. Але той спомин так глибоко зарився в моїй душі, що я неначе до сьогодні під його враженням.

Всіляко старалися визначити духову вартість д-ра Вассияна: одні жаліли, що не пішов він на письменницьку кар'єру, другі, що не писав філософських творів. Може мають рацію одні і другі. Але мені здається, що яким би не був його життєвий шлях за інших умовин національної дійсности, ми втратили в ньому великого національного проповідника. Я не стрічав людину, що могла б вийти без враження після його слів. Я мав безліч нагод слухати його в дискусіях на нарадах і засіданнях ПУН. Я бачив, як з жалем виходили після його лекцій з вищих пропаґандивних курсів ОУН. Я слухав його доповіді на III ВЗУН. Такими були колись національні пророки, що сіяли неспокій у серцях своїх земляків, заплідняли їхні душі прагненням пізнати правду, а їхнє слово бриніло їм в ушах і в хвилині смерти. Безмірною силою суґестії глибокої індивідуальности різьбили характери своїх учнів.

Може буде колись опублікована письменна спадщина д-ра Юліяна Вассияна. Але цієї великої постаті українського націоналістичного руху ледве чи зрозуміти як слід з мертвої букви хочби й найкращого твору: це був ґіґант живого слова, як інструменту для глибини думки.

Василь Верига

ЗИНОВІЙ КНИШ — ЛІТОПИСЕЦЬ УВО-ОУН

Із закінченням Визвольної боротьби українського народу, 1917-1920, коли українські землі були вже окуповані чотирма сусідами, українські патріоти, не вважали це ще остаточною програною, бо ціла Україна, окупована большевицькими військами, горіла вогнем повстання. Так само справа Галичини, передана до рук Найвищої Ради Мирової Конференції, ще не була вирішена. Це все давало надію, що тільки дальшою боротьбою можна переконати світ, що Україна не погоджується з існуючим станом. І власне тому 30 липня 1920 року група старшин Січових Стрільців і Української Галицької Армії в Празі вирішила продовжати збройну боротьбу за самостійність України й заснувати політично-революційну формацію Українську Військову Організацію (УВО). У вересні того ж року створено у Львові тимчасову Начальну Колеґію УВО, на чолі з сот. Осипом Навроцьким, до якої ввійшли також Михайло Матчак, Ярослав Чиж, Юрій Полянський і Володимир Целевич. З приїздом із закордону полк. Євгена Коновальця, командира Корпусу Січових Стрільців у часі Визвольних змагань, 20 липня 1921 р. Начальну Колеґію перейменовано на Начальну Команду, на чолі з полк. Коновальцем.

УВО поставила собі за мету своєю діяльністю звернути увагу світа, що поневолений український нарід не зрікся ідеї мати вільну, незалежну і соборну українську державу. До речі, на початку двадцятих років ідея незалежности України стала уже ціллю усіх українських соціялістичних партій, тих що творили Центральну Раду, а потім Директорію — під жовто-блакитними прапорами, як і тих лівих соціял-революціонерів і незалежників соціял-демократів т. зв. укапістів, під червоними прапорами. Ця остання у своїй програмі і в інших її документах стверджувала, що "українська революція, на відміну від революції в Росії, не могла перерости із революції буржуазно-демократичної в соціялістичну, не завершивши національно-визвольної боротьби українського народу".[1] Це вже було далеко не те, що лунало раніше із трибуни Української Центральної Ради, де головним ідеалом була автономія і федерація з Росією. Однак роздріблення українських сил за Директорії і шукання союз-

[1] Іван Майстренко: Сторінки з історії Комуністичної Партії України.

ників там, де їх не можна було знайти, остаточно довело до четвертування України її сусідами, Росією, Польщею, Румунією і Чехословаччиною, які захопили, хто що міг. Найбільша частина України була з тактичних міркувань большевицької Москви оформлена у т. зв. нібито незалежну Українську Соціялістичну Радянську Республіку.

З постанням Української Військової Організації у 1920 р. Українська СРР була ще номінально суверенною республікою, в якій не вгавали протибольшевицькі повстання, а Галичина, хоча й була під адміністрацією Польщі, чекала на вирішення її долі Найвищою Радою Мирової Конференції в Парижі, до якої входили прем'єри Великобританії, Франції, Італії і Японії та президент ЗСА. Здавалося, що творці нової політичної карти Европи і світа, керуючись принципом самовизначення народів, повинні довідатися, що український нарід не може погодитися із четвертуванням його батьківщини й тому питання української державности треба спопуляризувати. І власне за це взялася УВО, якої команда створила відповідні референтури, організаційну, розвідувальну й оперативну, які розвинули свою діяльність, головно в Галичині, де шалів польський терор. Весь край поділено на 13 військових округ і 58 районів, і кожен з них мав свого команданта.

Щоб зв'язатися з повстанцями у Східній Україні з рамени УВО виїхали туди колишні старшини Січових Стрільців, сот. Іван Андрух, сотник М. Опока і В. Романик, які там включилися в повстанську діяльність, а І. Андрух був навіть членом Верховної Команди Центрального Українського Повстанського Комітету. Але успіху там вони не мали, бо в скорому часі большевики виарештували весь ЦУПКом і розстріляли. Ведення підпільної роботи на Східній Україні виявилося далеко труднішим через застосований большевиками терор, збірну відповідальність та шпигунсько-донощицьку систему. Крім того Ленін проголосив Нову Економічну Політику й амнестію для всіх, хто воював проти большевиків. Це все заломило повстанський рух, здеморалізувало повстанців і багато з них, включно з отаманами, повіривши в амнестію, здавали зброю і почали повертатися до мирного життя.

Покищо відкритим полем для підпільної діяльности УВО залишалася Галичина, яку Мирова Конференція передала Польщі під адміністрацію, але не як складову частину польської держави.

Протягом перших двох років Організація формувала свої кадри і проводила замахи на керівників польської окупаційної влади. Але скоро виявилося, що "рами УВО мусіли розсунутися, не тому

що бракувало їй членів з поміж колишнього вояцтва, як більше з тієї причини, що діяльність УВО мусіла поширитися з ділянки чисто військової — організаційної, бойової і розвідчої — на політичну, вона стала де факто рушійним, керівним пропагандивним і політичним осередком української суспільности. Її члени давали почин до віднови різних ділянок суспільного і політичного життя, часто ставали в їх проводі, перебирали на свої плечі відповідальність за громадське життя, а те невідхильно мусіло мати вплив також на поставу і діяння УВО".[2]

Тимчасом польський уряд зігнорував рішення Мирової Конференції та почав трактувати Галичину як свою провінцію і заводити в ній свої порядки. Перш за все від усіх урядовців польський уряд став вимагати відкликання заяви лояльности Урядові ЗУНР і зложення присяги на вірність Польській Державі. Щоб задеклярувати перед світом, що Галичина погодилася з тим фактом, Юзеф Пілсудський, начальник польської держави поїхав з кінцем вересня 1921 р. до Львова, столиці Галичини, щоб там перевести державні наради. 30 вересня 1921 р. польський уряд переводив перепис населення, 5-го листопада 1922 р. — вибори до Варшавського сойму, тиждень пізніше до сенату, а в грудні того ж року — бранку до польського війська. Це давало добру причину виступити проти польського зловживання дорученого мандату. В таких обставинах Начальна Команда УВО вирішила діяти.

"УВО провадила боротьбу на багатьох фронтах", пише польський дослідник, "вона намовляла працівників державних, муніципальних й інституцій громадської обслуги бойкотувати присягу на вірність польській державі, бойкотувати перепис населення в 1921 р. В 1922 р. УВО закликала бойкотувати вибори до сойму та бранку до польського війська. В скорому часі УВО розпочала і терористичні акти і саботажі".[3]

Першим терористичним актом була спроба замаху на творця новітньої Польщі, начальника держави, Юзефа Пілсудського і львівського воєводу Казімєжа Грабовського, 25-го вересня 1921 р. Щоправда, замах не вдався, але дав сигнал, що боротьба в Галичині

---

[2] *Срібна Сурма.* Статті й матеріяли до діяння Української Військової Організації. Збірник II: *Початки УВО в Галичині* /зібрав, упорядкував і зредагував Зиновій Книш./ (Торонто: Срібна Сурма, 1963), стор. 9.

[3]Ryszard Torzecki. *Kwestia ukrainska w Polsce w latach 1923-1929.* (Krakow: Wydawnictwo Literackie, 1989), стор. 62.

продовжається, тільки дещо іншими методами як на Наддніпрянщині. 15 жовтня 1922 р. члени УВО вбили українського письменника і перекладача з чужих мов, Сидора Твердохліба, за те, що очолював українську групу громадян, яка стояла на плятформі визнання польської влади в Галичині і продовжування боротьби політичними засобами, і за те, що всупереч загальному домовленню — бойкотувати польські вибори, — кандидував до польського сойму. Польська влада зареагувала на це вбивство арештами і полк. Є. Коновалець та інші члени Команди УВО були змушені перенестися за кордон, головно до Німеччини. Для керування справами УВО в Галичині залишився його заступник полк. Андрій Мельник та інші колишні військовики, які очолювали діяльність УВО, створивши Крайову Команду.

15 березня 1923 Рада Амбасадорів у Парижі, якій доручено вирішити питання ЗУНР, визнала Галичину за Польщею і надія на справедливість західніх потуг завела, даючи першенство не волі народу в самовизначенні, але імперіялістичним інтересам. В Галичині почали творитися політичні партії, які заявили таки на форумі польського сойму, що вони прямуватимуть до відбудови незалежної української держави.

Політичний аспект боротьби тимчасово відпадав, бо його взяли на себе політичні партії. УВО силою обставин обмежила свою діяльність до збирання розвідувальних відомостей, до політичної освіти, до військових вишколів у Карпатах, у Чехословаччині та в Гданську і до терору супроти керівників польської загарбницької політики на українських землях. 5-го вересня 1924 р. УВО зробило ще один невдалий замах на президента Польщі Станіслава Войцєховського, який приїхав до Львова на відкриття виставки "Східні Торги". Цей атентат був дуже не на руку полякам, які запевняли світ, що в Галичині настало повне заспокоєння і згода українців з поляками.[4] 19 жовтня 1926 р. члени УВО зробили вдалий атентат на польського шовініста, куратора Львівської Шкільної Округи Станіслава Собінського, який скорим темпом ліквідував українське шкільництво в Галичині.[5]

УВО не обмежувалася до терористичної діяльности бо її головним завданням була пропаганда загально-революційного зриву

---

[4] Зиновій Книш, *Срібна Сурма*, Збірник I, стор. 35.

5 На цю тему Зиновій Книш написав велику монографію п. н. *Смерть Станіслава Собінського* (Торонто, 1982).

українського народу, спрямованого на здобуття самостійности й побудови соборної Української Держави.

Діяльність УВО підтримувала українська еміґрація в Америці й Канаді, але того рішуче було замало. З уваги на потребу грошей, щоб продовжати підпільну боротьбу, УВО організувала т. зв. експропріяції, тобто вивласнення державних грошей, нападами на банки чи поштові уряди. Але такою діяльністю УВО, а потім ОУН стягала на себе додаткові переслідування, відбувалися численні арешти і судові процеси.

Зв'язок з заграничними українськими політиками, а зокрема з Начальною Командою, вдержувався за допомогою колишніх військовиків, Дмитра Палієва, Михайла Матчака, Василя Кучабського, Богдана Гнатевича, а в бойовому відділі — Степана Федака. Зв'язковими і кур'єрами по найбільшій части були жінки як от Ольга Басараб і З. Майковська.[6] Зимою 1923/24 р. польська поліція влаштувала особливу нагінку на комуністів і шукала за якоюсь комуністкою Савицькою робивши труси в різних Савицьких міста Львова. 9-го лютого зробила трус і в Стефи Савицької, яка жила разом з Ольгою Басараб. Трус і ревізію поширено при цій нагоді й на речі Ольги Басараб і, знайшовши один пакет письмових матеріялів УВО, арештувала обидвох жінок.[7] Але Ольга Басараб заявила, що то були її матеріяли і Стефанію Савицьку звільнили. Слідство тривало кілька днів і закінчилося смертю від польських тортур на допитах в ночі з 12-13 лютого 1924. Ця геройська жінка нікого не видала і "власною своєю смертю врятувала життя й волю сотням товаришів і захоронила перед поліційним розгромом цілу Українську Військову Організацію".[8]

10 квітня 1924 року в Осмолоді поліція арештувала давно підозрілого їй полк. Андрія Мельника, команданта Крайової Команди та кілька сот українців навгадь під закидом приналежности до УВО. Над ними відбувся судовий процес, відомий під назвою "процес басарабівців", від імени Ольги Басараб. Про перебіг судових процесів звітувала українська і польська преса, за посередництвом якої

---

[6] Осип Навроцький. "Полк. Євген Коновалець" — *Срібна Сурма*, Збірник II, стор. 143-144.

[7] Северин Левицький. "Начерк життєпису Ольги з Левицьких Басарабової" — *Незабутня Ольга Басараб*; вибране/під редакцією Ірени Книш. (Вінніпег: Накл. Організації Українок Канади ім. О. Басараб, 1976), стор. 32.

[8] З. Книш, *Власним руслом*, (Торонто 1966), стор. 117.

робився розголос УВО не тільки на українських землях, але й далеко поза межами Польщі й України.

З 1927 р. УВО видавала журнал "Сурма", спершу в Берліні, а з 1928 р. у Каунасі (Литва), і офіційний журнал УВО "Розбудова Нації" в Празі, обидві за редакцією Володимира Мартинця. Слід підкреслити, що Литва була одною з тих країн, які допомагали УВО в її діяльності бо вона також мала порахунки з Польщею за свою столицю Вільнюс, яку поляки підступно загарбали від литовців.

В діяльності УВО можна розрізнити два періоди: революційно-військовий (1920-1922) і революційно-політичний (1922-1931). Писати історію про діяльність УВО не легко, бо основних документів, тобто джерельних — немає. "В конспіративно-нелегальній організації є засада — не тримати ніяких паперів", писав В. Мартинець. "Кожний лист, кожна записка, "ґрипс", адреса, прізвище, нераз необережно записане слово може стати причиною арешту, засуду й загину людини, а то й цілої групи людей".[9]

В часі війни багато українців, не бажаючи жити під большевицько-московським пануванням, виїхали на українські землі за Бугом і Сяном, що знайшлися під німецькою окупацією, Холмщина з Підляшшям, Засяння та Лемківщина. І на Лемківщині, у місті Криниці знайшлися також Осип Навроцький, перший голова Начальної Команди УВО та український політик, один з засновників УВО, Дмитро Паліїв та сотник Богдан Гнатевич, які постановили списати для історії все, що вони знали про початкову діяльність УВО. Але в скорому часі вони мусіли перервати свою працю бо в Криниці появилося Гестапо і почало свою роботу. Щоб не ризикувати волею, а то й життям колишніх членів УВО, того наміру не можна було здійснити й вони припинили писати історію, а те, що написали — вважали за відповідне зовсім знищити.

Після війни В. Мартинець, як один із співтворців УВО та провідний член Начальної Команди, був перший, що намагався кинути дещо світла на діяльність УВО. Але, як це видно вже з самого заголовка, праця Мартинця покриває 1920-ті роки і в ній він накреслив доволі схематичний огляд діяльности УВО. Цей твір є важливий тим, що автор був безпосередньо пов'язаний з діяльністю УВО і дав перелік усіх, або майже всіх акцій, доконаних членами УВО.

Історично цінним матеріялом у цій праці є також і розділ про таємний український університет у Львові п.н. "Університет у

---

[9] Володомир Мартинець, *Українське підпілля: Від УВО до ОУН.* Спогади, й матеріяли до передісторії та історії організованого націоналізму. (Вінніпеґ, 1949), стор. 11.

катакомбах" на початку 1920-х років (стор. 85-114), але УВО мало до нього тільки посереднє відношення.

Цей же Мартинець твердить, що організаційні та приватні архіви в часі війни пропали, але велика кількість матеріялів із численних судових процесів проти членів УВО й ОУН знаходиться у пресі міжвоєнних років і вони становлять цінні важливі причинки до історії обидвох цих організацій, але за ними треба шукати в архівах Варшави, Праги, Букарешту й Берліна, а також і в архівах міністерств закордонних справ Італії, Франції, Бельгії й Голяндії, які вони із своїми власними коментарями діставали від своїх амбасад у Польщі.[10] Власне цими пресовими звідомленнями та архівними матеріялами, доступними на заході, поцікавився д-р Зиновій Книш і він доконав великого діла, зібравши все можливе, проаналізував ті всі матеріяли й написав цілу низку праць, в яких зображена діяльність УВО й ОУН.

Зиновій Книш, доктор права й політичних наук, з 1922 року, як 16-тирічний юнак і учень коломийської гімназії став членом УВО, а в 1930 р. — бойовим референтом її Крайової Команди. За свою підпільну діяльність д-р З. Книш, відбув вісім років тюремного ув'язнення, отже він — політичний в'язень польських тюрем із восьмирічним стажом.

Відбувши ув'язнення, Д-р Книш працював у Центро-Союзі у Львові, а в часі совєтської окупації Західної України (1939-1941) перебував на заході і працював як начальник канцелярії Українського Центрального Комітету у Кракові. Підчас окупації Галичини німецькими військами, працював теж як посадник повітів Золочів, Броди і Перемишляни.

Після розколу ОУН в 1940 р. Книш залишився вірним матірній ОУН під проводом полк. Андрія Мельника і в організаційній структурі займав високі пости, будучи постійно членом Проводу Українських Націоналістів, а в роках 1965-1974 1-им заступником Голови ПУН.

Виїхавши на захід перед большевицькою навалою в 1944 році, він опинився в Австрії. Про воєнні часи, а зокрема 1944-1945 роки, З. Книш описав у своїй праці п.н. "На порозі невідомого, спогади з 1945 року". Мова тут не тільки про одисею його власної родини, про часи поворотної московсько-большевицької навали, закінчення війни, але також про мандрівку соток тисяч українського населення на

[10] Там же, стор. 13.

захід, яке не бажало кінчати свого життя у концтаборах далекої півночі Росії. В той час українські патріоти не знали, що вже тоді існувало розпорядження "вождя всіх трудящих світа", щоб усіх українців виселити в сибірські тундри. Але, маючи 20-літній досвід большевицької політики на Наддніпрянщині, та дворічної окупації Західної України, народ уже знав, що від Москви нічого доброго очікувати не можна. І серед тих соток тисяч біженців від "совєтського раю" було і подружжя Книшів із 4-річним сином Юрієм.

Перебуваючи в Австрії, З. Книш працював аж до закінчення війни, для Українського Центрального Комітету, який переїхав з Кракова до Австрії. Кінець війни застав родину Книшів у Форальбергу, який знайшовся у французькій окупаційній зоні Австрії а вслід за тим у таборах для переміщених осіб (ДіПі табори). Є це цінний і цікаво написаний документ переживань українських біженців по закінченні війни у зв'язку з загрозою насильного повернення до СССР та про організацію життя в таборах. Тут за його почином був створений український комітет на провінцію Форальберг, в якому Зиновій Книш був обраний головою, а пізніше був обраний делеґатом від української національної групи до Суспільної Служби переселенців при французькому Військовому Правлінні.

Від 1946 до 1949 р. З. Книш з родиною проживав у Парижі і працював як секретар світського відділу Греко-Католицької місії для українців Західної Европи і створеної при ній Суспільної Служби. В 1949 р. приїхав до Канади, до Вінніпеґу, і працював у Крайовій Екзекутиві Українського Національного Об'єднання. В 1952 переїхав до Торонта і, заробляючи на прожиток, одночасно працював пером і, за словами Юрія Бойка, "став літописцем українського підпілля, особливо УВО: видрукував ряд з цієї тематики книжок і заслужено здобув собі популярність серед читачів, які хотіли критично усвідомити не так то вже його давнє минуле, учасником якого був д-р Зиновій Книш".[11] Ще перебуваючи в Европі, він почав видавати серію брошур під назвою *"За що ми боримося? — Бібліотека українського націоналіста"* в якій у роках 1947-1948 появилося під його прізвищем, або під прізвищем "Богдан Михайлюк", п'ять брошур на тему українського національного самозбереження та про ОУН як організацію.

Приїхавши до Канади в 1949 році, Книш відновив свою публіцистичну діяльність і в серії *Політична бібліотека українського*

---

[11] Юрій Бойко. "Зиновій Книш:Піп Гапон" — *Новий Шлях*, ч. 22, 2 червня 1978, стор. 11.

націоналіста в 1953 році видав знову 5 брошур на тему української політичної еміґрації та значення ОУН у боротьбі за самозбереження на чужині. Перебуваючи в Канаді д-р Зиновій Книш присвятився дослідам минулого України та боротьби українського народу з окупантами, а зокрема діяльности Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів, у рядах яких він займав одне із чолових місць. Його бажанням було дати правильну картину боротьби його поколінння за українську державність.

Завдяки своїй працьовитості з-під його пера появилося понад 60 монографій, збірників і брошур, та незлічена кількість статтей в українських журналах і часописах, головно з діяльности УВО-ОУН як організацій, як також і рецензій важливих публікацій у світі. Володіючи, крім польською також німецькою, французькою, еспанською та англійською мовами, він запопадливо студіював спогади і взагалі науково-політичні твори державних мужів, творців міжнародної політики і писав рецензії на них, інформуючи українського читача-емігранта, спрагненого відомостей про Україну та можливості її визволення, про дійсний стан українського питання у світовій політиці й літературі.

Він зредагував декілька особистих споминів учасників підпілля та сім збірників статтей на різні суспільно-громадські, а головно на політичні теми. Не відмовлявся він також і від історичних тем і досліджував діяльність батька українського націоналізму Миколи Міхновського. Цінним вкладом в історію української політичної думки є його публіцистичні праці: "Сьогодні і завтра — думки націоналіста" (Вінніпеґ, 1950), "Варшавський договір у світлі націоналістичної критики" (Вінніпеґ, 1950), "Під знаком тривожнього майбутнього — думки націоналіста" (Чікаго, 1951), "Історія української політичної думки до кінця XVIII століття; популярний нарис" (Париж-Вінніпеґ, 1952), " У тристаріччя Переяславського договору (1654-1954)" (Торонто, 1954) та інші. Він також переклав велику частину праці англійською історіософа Арнольда Тойнбі п.н. "Світ і Захід", що друкувався на сторінках паризького "Українського Слова" (чч. 694-708, за 1955 рік).

Більшість його монографій відносяться до історії УВО й ОУН. До діяльности самого УВО відносяться девять монографій і два збірники статтей і матеріялів під назвою: "Срібна Сурма". Перший збірник 1962 має підзаголовок "спогади і матеріяли до діяння Української Військової Організації", в якому є розповіді бойовиків УВО, Федора Яцури про вбивство Сидора Твердохліба, та дві розповіді

про атентат на президента Польщі Войцеховського, Федора Яцури та Теофіля Ольшанського. Крім того у цьому збірнику є ще розповіді двох розвідчиків, оскаржених у шпигунстві, Теодора Семаковського і Павла Заболоцького, про "Краківський процес УВО" із цінним введенням З. Книша про діяльність розвідочного відділу. Тут же він і зазначив, що розвідчий відділ УВО не виконував розвідчої роботи, тим більше платної, для чужих держав. Так "УВО збирала відомості про польські збройні сили під кутом своїх власних потреб і свого власного вжитку, колись у майбутності, — інші розвідники збирали ці інформації для потреб інших держав, без уваги на те, чи робили це з ідейности, чи для матеріяльної користи", Він також підкреслює, що цей відділ не був популярний серед членства УВО, а найбільшими противниками його були сотник Юліян Головінський і редактор Дмитро Паліїв.[12]

Другий збірник — це "статті й матеріяли до діяння Української Військової Організації" і має підзаголовок "Початки УВО в Галичині". Тут містяться дві статті З. Книша: "Підгрунтя УВО" та ним зібрані пресові звідомлення про атентат на Ю. Пілсудського п.з. "Атентат Степана Федака у Львові".

Так само тут знаходяться статті сот. О. Навроцького про "Початки УВО у Львові" і його спогад "Полковник Євген Коновалець" з характеристикою Команданта Начальної Команди УВО. Як доповнення є ще стаття Франца Йосифа Штика (Ф.Ш.) "В перших роках УВО у Львові". Збірник закінчується коротким оглядом пресових звідомлень про діяльність УВО в 1922 р. в Галичині п.н. "Балканізація Галичини" у формі передруку з віденського часопису "Український Прапор".

В серії "Срібна Сурма" появилися ще три праці, а саме: збірник ч.3:"Справа Східних Торгів у Львові" в 1965 році, збірник ч.4: "Власним руслом (Українська Військова Організація від осени 1922 до весни 1924 років" (Торонто, 1966) та збірник ч.5: "Далекий приціл: Українська Військова Організація в 1927-1929 роках" (Торонто, 1967). З невідомих причин поза серією збірників появилася його ж праця під назвою "На повні вітрила; Українська Військова Організація в 1924-1926 роках" (Торонто,1970). Іншими словами маємо тут покриті 10 років існування УВО, від своїх початків аж до заснування Організації Українських Націоналістів. Як документаційний додаток до історії УВО, а докладніше до справи атентату на президента Польщі

---

[12] З. Книш, *Срібна Сурма,* зб. 1, стор. 60.

в 1924 році, З. Книш написав працю "Два процеси, як наслідок діяльности Української Військової Організації в 1924 році" (Торонто, 1969). Там ідеться про суд над львівським жидом Штайгером, якого поляки спершу обвинувачували в здійсненні атентату на президента Войцеховського.

В цих кількох працях зацікавлений читач-дослідник знайде інформацію про всі вияви діяльности УВО, про її успіхи і невдачі, про її правильні, як і про помилкові потягнення. Всі ці праці оперті на автентичній документації з тодішньої української преси, на споминах учасників тих подій та на інших джерелах першої якости. Це, до речі, історія не тільки УВО, але також і української політичної думки двадцятих років XX-го століття і тому жоден історик, працюючи над XX-тим століттям історії України, не може цих праць поминути.

До цього періоду відноситься також коротка розвідка під назвою "Погром у тюрмі" (Торонто, 1968), про масакру українських політичних в'язнів у Львові 16 вересня 1925 року. В'язні через своїх адвокатів подали справу до суду, але замість судити спричинників масакри, поляки поставили на суд потерпілих 10 політичних в'язнів, українців і жидів. В суді справа протяглася аж до 8 травня 1927 р., коли всіх обвинувачених суд звільнив через недостачу доказів вини.

До історії УВО належить також розповідь Володимира Мокловича, колишнього бойового референта Окружної Команди УВО в Станиславові, п.н. "Говорить Підгір'я", що появилася як 6-ий випуск серії "Бібліотека Самостійної України". Цю розповідь списав Зиновій Книш, і вона також відноситься до подій 1925 року, але вже у Станиславівщині (напад на поштовий віз під Калушем та виступ "Летючої Бригади" під Богородчанами).

Треба підкреслити, що деякі із цих документаційних розповідей колишніх учасників появилися друком завдяки заохоченням самого Книша, який намагався зібрати якнайбільш докладну документацію до історії УВО а згодом і до історії ОУН. Власне ради того він також брав на себе обов'язок ті розповіді і спогади літературно оформити і друкувати.

До цієї теми належить також праця "На життя і смерть... сторінки з історії Української Військової Організації" видана у 1980-ому році. В основному вона складається з п'ятьох розділів: а) дві біографічні довідки донощиків-провокаторів, Михайла Гука та Євгена Бережницького; б) про загадкову смерть бойовика-ідеаліста Івана Мицика; в) Напад бойовиків УВО на пошту у Трускавці в серпні 1931 р.; г) Спогад Антона Вартового про діяльність УВО в Долин-

ському повіті. Є це свого рода регабілітаційна праця для бойовика А. Вартового, якого, на базі помилкових інформацій провокатора Романа Барановського, Володимир Мартинець, а за Мартинцем спочатку і З. Книш, назвав його донощиком польської поліції. Щоправда, вони всі разом не мають якогось тематичного пов'язання зі собою, але є добрими причинками до історії УВО, а у випадку Мицика то й до історії ОУН.

В 1951р. вийшла друком монографія Книша "Дух, що тіло рве до бою..." з підзаголовком "Юліян Головінський, Крайовий комендант У.В.О." Є це біографія сотника Української Галицької Армії і команданта 6-ої Равської бригади УГА, а потім 1-ої бригади ЧУГА. Це власне Головінський організував у квітні 1920 р. перехід двох бригад ЧУГА на бік Армії УНР. Він же співтворець УВО і з арештом полк. Андрія Мельника, першого команданта Крайової Команди УВО, перебрав його обов'язки. Ця біографічна праця накреслює цілу історію УВО за часів сот. Головінського її найславнішого Крайового Команданта. Після вбивства Собінського 19 жовтня 1926 р. поліція арештувала сот. Головінського, але не маючи достовірних доказів його участи в атентаті, суд звільнив його від вини і кари.

Під кінець липня 1930 р. відбувся експропріяційний напад на поштовий віз під Бібркою під керівництвом самого Книша і це стало неначе сиґналом до саботажів. "Ніч за ніччю заграва пожежі вкривала небо, на польське населення по селах і містечках упав блідий жах", пише Книш.[13] На саботажі польський уряд зареаґував т.зв. пацифікацією Галичини. 31 серпня був арештований Зиновій Книш, псевдонім — Ренс, а 30 серпня виарештовано кілька тисяч людей у цілій Галичині. 20 вересня 1930 року, поліція арештувала Головінського. Мабуть побоючись, що суд його знову звільнить, і не маючи задовільних доказів вини, поліція застрілила його без суду 30 вересня.

На працю "Дух, що тіло рве до бою...", в едмонтонських "Українських Вістях" під криптонімом "М.Р." появилася рецензія під заголовком "Передчасно видана і шкідлива книжка". Самий заголовок говорить дуже багато і на неї З. Книш дав відповідь під назвою "Рецензія на рецензію", в якій він розглядає морально-етичне питання "вбивства" людини і боротьби народу за свободу. В цій статті Книш наводить цікаві думки декількох визначних християнських мислителів, а в тому і св. Павла, про боротьбу з тиранами.

---

[13] Зиновій Книш. *Дух, що тіло рве до бою...* (Юліян Головінський, Крайовий Комендант У.В.О.) (Вінніпеґ: Накл. 4 Відділу ОДВУ ім. Ю. Головінського в Дітройті, 1951), стор. 145.

Передрук цієї статті появився у збірнику "Так перо пише...; вибрані статті (Торонто, 1965), в якому знаходяться біографічні сильветки історичних постатей, полк. А. Мельника, сот. Головінського, мислителя українського націоналізму Ю. Вассияна, Миколи Міхновського, Петлюри й Винниченка, а також порушене питання взаємовідносин української еміґрації до подій в Україні спричинених т.зв. відлигою в 1960-их роках.

В 1953 р. у Вінніпеґу вийшла друком ще одна частинно автобіографічна праця З. Книша під назвою "Дрижить підземний гук; спогади з 1930-і 1931 років у Галичині", що є свого рода тематичним продовженням праці "Дух, що тіло рве до бою...". Відноситься вона в основному до діяльности УВО та ОУН. Вона поділяється на дві частини, 1-ша під назвою "Юні дні, дні весни", цебто рік праці в УВО на волі, головно у Львові аж до арешту Книша. Друга частина "Путь життя, темна путь" обговорює життя в'язнів та судові розправи .

Останній суд над Книшем відбувся 25 листопада 1931 р., на якому було 14 підсудних, а 26-го проголошено присуд, згідно з яким одного бойовика, Юрка Кришталя, засудили на кару смерти. Зиновій Богдан Книш отримав присуд на 8 років, деяких звільнили, а всі інші дістали разом 29 років тюрми. Смертну кару під тиском англійських політиків і публіцистів Президент Польщі, Ігнаци Мосціцкі, замінив на 22 роки тюрми. Останній розділ праці так само називається "Дрижить підземний гук" і в ньому є перелік усіх судових процесів за 1931 рік, яких було 52 в різних містах Галичини, із кількома сотнями обвинувачених за саботажні акції та за приналежність до УВО.

Але Книш не був прихильником саботажів. "Саботажна акція була не тільки найбільшим безглуздям, сліпим відрухом маси, розбурханих групкою невідповідальних людей", — пише він, "була вона теж бунтом проти організаційної дисципліни подиктованим жадобою молодих людей дістати бойове хрещення в революційній діяльності, оточитися ореолом революційної боротьби".[14] З другого боку саботажні акції імпонували молодим і вони не конечно застановлялися над наслідками.

В дійсності визвольна боротьба на західно-українських землях проходила двома таборами, які себе взаїмно доповняли. Мирну боротьбу на форумі полського сойму, яку проводили українські посли, супроводила революційна діяльність підпільної УВО а пізніше ОУН. Треба підкреслити, що в 20-тих роках підпільну роботу проводила

---

[14] Там же, стор. 149-150.

також нелегальна Комуністична Партія Західної України, яка постала в 1923 році, але вона не була такою популярною як УВО. Внаслідок УВО мусіла зводити бої не тільки з поляками але також і з комуністами. Та це довго не тривало, бо КПЗУ стояла на українських позицій комунізму й солідаризуватися з націонал-комуністичною опозицією в Україні на чолі з Олександром Шумським. На початку 1928 р. КПЗУ була розпущена на вимогу КП (б)У і Комуністичної Партії Польщі.

"Ніколи ще досі не шуміла так Галицька земля", — писав З. Книш "Душа її зазнала подиху волі і прагнули її всі: селяни, робітники, ремісники й інтеліґенти, за неї готові були жертвувати своїм майном, здоров'ям і життям. Там десь на верхах були легально існуючі й діючі політичні партії, вони приписували собі право і становище національного проводу, національної репрезентації... Не заперечуючи великого їхнього вкладу в політичну працю та національне усвідомлення галицького українства, дійсним керівником, рішальним фактором у політичному житті Галичини був організований український націоналістичний рух, що в його проводі стояла спершу Українська Військова Організація, а потім Організація Українських Націоналістів. Вона вела перед, революціонізувала народні маси, вона освідомлювала їх політично, вона йшла в авангарді визвольного руху".[15]

Аналізуючи події з часів Другої Світової війни, доводиться тільки підтвердити правильність висновків д-ра Зиновія Книша. Власне тоді всі партії й організації перестали були існувати, а що найважніше, діяти, але не переставала діяти Організація Українських Націоналістів.

В 1973 р. появилася обширна праця З. Книша під назвою "Городок", що складається з чотирьох частин: 1. "Бойова акція в Городку", в якій автор описує експропріяційний акт поштового уряду в Городку коло Львова, доконаний 30 листопада 1932, під загальним керівництвом студента Степана Долинського. В ньому брало участь одинадцять осіб, але він не пішов згідно з пляном, у висліді якого були вбиті й ранені по обох боках, а Біласа й Данилишина поліція схопила в часі втечі. У зв'язку з тим 17-го грудня розпочався у Львові наглий суд, на якому на лаві підсудних опинилися бойовики Дмитро Данилишин, Василь Білас, Маріян Жураківський і Зенон Коссак.

Друга частина "Наглий суд" — доволі докладний перебіг процесу, в якому представлена боротьба українських адвокатів з польською прокуратурою за життя молодих українських патріотів. З цього розділу довідуємося, що "При Союзі Українських Адвокатів у Льво-

---

[15] Зиновій Книш. *Дрижить підземний гук,* стор. 337 (Заключне слово).

ві існувала колегія оборонців, що займалися політичними процесами перед польськими судами на цілій території Польщі. Тому що оборона в політичних процесах була переважно безплатна, колегія оборонців приділювала своїм членам оборону в загальних процесах. Також у процесі перед наглим судом у Львові проти Біласа, Данилишина і товаришів згадана колегія визначила до оборони найкращих адвокатів-оборонців, до яких належали: Лев Ганкевич, Володимир Старосольський, Степан Шухевич, Кость Паньківський, Олександер Марітчак".[16] Зенона Коссака обороняв адвокат Маріян Глушкевич, москвофіл, але за гроші, які зложили громадяни Дрогобича, Борислава, Тустанович і Трускавця на оборону всіх підсудних.

Наглий суд тривав шість днів і закінчився засудом на смерть Д. Данилишина, В. Біласа і Маріяна Жураківського. Справу З. Коссака передано до цивільного суду. Оборона внесла прохання до президента про помилування і навіть чотирьох колишніх польських бойовиків з Польської Партії Соціялістичної підтримали прохання оборони, але це допомогло тільки Жураківському, якого кару смерти перемінено на 15 років важкої тюрми.[17]

Адвокати оборонці виконали своє завдання з найбільшою посвятою і відданістю справі, обороняючи підсудних, але оборонити всіх не зуміли. 23 грудня над ранком у тюрмі "Бригідки" виконано присуд смерти через повішення: перший був Д. Данилишин, а другий В. Білас. Це ще більше наелектризувало українське суспільство Галичини проти польської окупації.

Третя частина "Городка" це "Процес Степана Мащака і товаришів перед судом присяжних у Львові" у червні 1933 року, в якому на лаві підсудних було сім українців, у тому одна дівчина. Це також продовження процесу пов'язаного з експропріяцією в Городку коло Львова. Серед підсудних найстарший віком був Зенон Коссак, з 1907 року народження, студент університету. Крім нього ще двох студентів техніки, Михайло Куспісь з 1910 р. народження та Степан Мащак з 1914, трьох з 1912 р., Ярослав Білас, випускник гімназії, та два інші, Степан Цап і Микола Мотика, гімназійні студенти. Марія Ковалюк з 1911 р. народження, службовичка одної української установи. Як видно з того переліку — це, за виїмком З. Коссака, 21-22 річні молоді люди, які стали до боротьби за права свого народу. Цей суд закінчився присудом сім років важкої тюрми для Коссака, 5 років

---

[16] Зиновій Книш. *Городок* (Торонто: Срібна Сурма, 1973), стор. 68.

[17] Там же, стор. 237-238.

для М. Куспіся, та по два роки для Мащака, Мотики та Біласа. Цапа і Марію Ковалюк звільнено від вини.

В четвертій частині автор обговорює "Політичні наслідки" невдалої експропріяційної акції в Городку, яка викликала чимало критичних завваг. Критично поставилася до революційних акцій й українська національна преса, на чолі з щоденником "Діло", яке проголосило боротьбу з організованим українським націоналізмом.

Поминаючи всі негативи, які викликали революційні акції, що в більшості випадків кінчалися різними засудами їхніх учасників, вони мали позитивний вплив на розвиток української національної свідомости серед широких кругів населення. Тут годиться підкреслити, що адвокати українці, яких би вони політичних переконань не були, ставали в обороні бойовиків безплатно і дуже віддано. І це відноситься до адвокатів не тільки у Львові, де відбувалися всі головні політичні процеси, але також і на провінції, у Тернополі, Золочеві, Бережанах, Чорткові, Станиславові, Коломиї, у Перемишлі, Стрию, Самборі, Сяноці, і на Волині у Ковлі та в Рівному.

Із судової залі на вул. Баторія у Львові "летіли вогнисті слова в широкий край Західньої України, передиралися через залізну завісу ген аж до Чорного моря, Донбасу та Кавказу, перескакували Прут на Буковину, а через Говерлю і на Закарпаття.

Це була тоді одна одинока вільна трибуна в Польщі. Промови оскаржених та їхніх оборонців друковано не тільки в українських часописах, але й у польських, білоруських, литовських та німецьких. Оборонці мали спромогу сказати все в обороні своїх клієнтів, могли відкрити всі болі, всі кривди, всі знущання над українським народом, могли демаскувати всі зловживання поліції та інших чинників. Це була справді одинока вільна трибуна, і кожне слово з неї ловив народ, щойно згодом обмежили права адвокатури й наложено на оборонців великі грошові кари".[18]

В 1974 р. З. Книш написав працю-студію під назвою "ЗУНРО: Західньо-Українська Національно Революційна Організація; історично-політичний нарис". Вона обговорює соціологічно-політичне явище що під назвою "зміновіховщини" і ""совєтофільства", появилося в Західній Україні в половині 20-их років. Переслідування українців у Польщі та нищення їхніх культурних надбань з часів Австро-Угорщини з одного боку, та позитивний розвиток українізації, як також зростаючого добробуту в Совєтській Україні завдяки Но-

[18] "Одна промова д-ра Льва Ганкевича" — В. Мартинець, *Від УВО до ОУН*, стор. 80.

вій Економічній Політиці, не могли не викликати замішання серед української інтеліґенції Західної України, яка хотіла добра для свого народу. Так власне і появилися зміновіхівщина і совєтофільство, тобто орієнтація на союз з совєтською Росією і на "радянський Харків", яке проголосили у Відні, а також у Празі ліві есери під проводом історика Михайла Грушевського, колишнього голови Української Центральної Ради.

На той гачок далося тоді зловити багато українців, які хотіли віддати свої знання і сили для добра свого народу. Між ними були такі світочі як вже згаданий проф. Михайло Грушевський, перший Президент української демократичної держави, визначний український учений географ Степан Рудницький і багато інших, які виїхали до України, щоб віддати свої сили для її добра, замість тинятися по чужих краях чи терпіти переслідування під Польщею. На тому власне тлі постала ЗУНРО. З уваги на те Книш не міг поминути цієї організації мовчанкою, бо її діяльність постійно зударялася з діяльністю УВО.

Від 28 січня до 3 лютого 1929 р. у Відні відбувся перший Конґрес представників трьох різних націоналістичних організацій й УВО, які, об'єднавшись в одну Організацію Українських Націоналістів, обрали свій перший Провід, на чолі якої став полк. Євген Коновалець. До Проводу Українських Націоналістів були обрані представники з усіх чотирьох організацій, так що ними були заступлені всі українські землі під різними окупаціями. Дмитро Андрієвський, політолог, Ген. Микола Капустянський, військовик, Петро Кожевніков, вчений лісовик, Яків Моралевич, економіст, інженер Микола Сціборський, всі зі Східної України; Юліян Вассиян, ідеолог українського націоналізму і публіцист Володимир Мартинець, родом з Галичини та інші. Осідком ПУН-у була спершу Женева у Швайцарії, від 1936 р. — Рим, а від 1945 р. — Берлін. Із створенням ОУН ідеологічно-політичну пропаґанду перебрала пресова референтура ОУН.

На початку тридцятих років не було ще точного розмежування діяльности УВО-ОУН і експропріяційний випадок у Городку коло Львова дав притоку до ґрунтовного перегляду відносин між обома організаціями. УВО ще через деякий час зберігала свою окремішність від ОУН і Начальна Команда УВО видавала свій орган "Сурму" до 1934 року. Але жодних більших акцій вона не проявила а існувала тільки як резерва на випадок потреби бойових виступів. Ані УВО, ані її Начальна Команда не ліквідувалися якимось формальним актом чи заявою, а вигасли через бездіяльність, а її прак-

тичну діяльність перебрала ОУН.[19]

УВО й ОУН були підпільними організаціями, членство яких складалося з патріотично наставлених людей, головно молоді, які готові були класти свої голови, віддати своє життя для відновлення Україні її державности та привернення уваги міжнародної опінії українському питанню. Отже, їхня праця була спрямована на шкоду окупаційних держав, різними засобами, саботажами а то й атентатами на державних достойників, відповідальних за шкідливу політику для українського народу. З другого боку ця акція мала показати світові, що український нарід не заперестав боротьби за свою незалежність, тобто не погодився з існуючим станом, і в парі з тим на здобуття прихильности публичної опінії українському питанню в міжнародній політиці з остаточною метою відірвання від них українських територій і створення незалежної української держави. Основною ціллю організації, а в парі з тим і кожного її члена була девіза: *"Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї"*. Отже, ішлося про вилучення українських територій з під чужих окупацій і створення української держави. А це все трактується як кримінальна справа у кожній державі. І тому за приналежність до УВО-ОУН польське, а тим більше совєтське право, передбачали дуже строгі кари.

Одночасно кожна держава намагалася запобігти такій ворожій діяльності. А щоб до цього недопустити влада все прагнула мати навіть серед цих ідейних високопатріотичних членів своїх людей, які інформували б її про діяльність та про особовий склад такої організації. Не була вільна від таких людей і УВО-ОУН, в якій знайшлися зрадники, готові служити окупаційній владі із різних причин, як Михайло Гук, Євген Бережницький, яких не проминула кара з рук українського підпільника.

У першому збірнику статтей п.н. "Срібна Сурма" Книш заявив, що він є "засадничо проти того, щоб в історії щонебудь промовчувати, ...щоб тінювати історію, "забронзовуючи" окремі особи, події, чи етапи підпілля, ціною мовчанки про інших. В той спосіб не пишемо, — як це він правильно завважив, — тільки викривляємо нашу історію. Навіть, якщо сталися речі не конче добрі, треба мати відвагу до того признатися".[20] У згоді з тією засадою в 1975 р. появилася його нова праця п.н. "В сутінках зради. Убивство Тадеуша Голуфка

---

[19] З. Книш. "Українська Військова Організація" — *Енциклопедія українознавства*, том 9, стор. 3342.

[20] *Срібна Сурма*, збірник 1, стор. 64.

на тлі зради Романа Барановського".

Вона складається із чотирьох частин: 1. Убивство Тадеуша Голуфка; 2. Самбірський процес; 3. Пожнив'я Самбора і 4. Зрадник і провокатор.

Відносно першої теми то автор твердить, що йому не зовсім удалося зібрати всі факти й інформації у справі посла Голуфка на тлі провокаційно-донощицької роботи Романа Барановського. "Досліджування процесів історичного ставання, навіть в таких порівняльно недавніх часів політичної нашої дійсности, далеко переростає можливості, сили й засоби однієї людини"[21]

Другу частину становить Самбірський процес за вбивство Голуфка, але в дійсності сам факт убивства Тадеуша Голуфка зійшов у тінь перед сензацією поставлення перед судом конфідента Романа Барановського, поліційного донощика, звинуваченого за розвідувальну службу на два боки: для поліції і для ОУН.

У розділі "Пожнив'я Самбора" Книш обговорює наслідки процесу, який висунув на авансцену Романа Барановського, зрадника, донощика, конфідента і провокатора — і то не абиякого а одного з найбільш революційних членів УВО, з багатим минулим, не з низів, але з верхів УВО.

Цей факт викликав критику діяльности УВО-ОУН, головно з боку українських партійних органів. "Скінчився Самбірський процес", каже Книш, "але не вщухла буря, що звіялася з нього. По кожному більшому політичному процесі довше чи коротше гуділо серед української суспільности, настрої не втихомирювалися і думки не втихали... Бо кожен з тих процесів заторкнув основи українського бути чи не бути, пригадував, що боротьба не вгаває... і не можна стояти від неї осторонь, згорнувши руки, не можна заколисувати себе рожевими надіями й поринати в оптимістичний сон".[22]

Українські політичні партії сподівалися дійти до порозуміння з урядом й осягнути деякі привілеї. В кожному разі, ще до закінчення Самбірського процесу "Рішенням Крайової Команди УВО в місяці червні 1929 року виключено Романа Барановського з активу УВО тому, що він затратив ті моральні вартості, які члени УВО мусять мати у своєму характері".[23] Романа Барановського ОУН не покара-

---

[21] Зиновій Книш. *В сутінках зради,* стор. 5.

[22] Зиновій Книш. *В сутінках зради; убивство Тадеуша Голуфка на тлі зради Романа Барановського* (Торонто, Срібна Сурма, 1975), стор. 470.

[23] З. Книш, там же, стор. 531.

ла смертю. Його покарав польський суд за службу двом панам і він у тюрмі загинув.

Крім тієї малої бібліотеки про УВО д-р Зиновій Книш написав також низку книжок з історії ОУН, присвятивши велику увагу розбиттю цієї єдиної бойової репрезентації в найбільш критичний час. Так появилися дві частини "Перед походом на схід; Спогади до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках". (Торонто: Срібна Сурма, 1959), "Розбрат — спогади й матеріяли по розколу в ОУН 1940 року" (Торонто: Срібна Сурма, 1960) і "Б'є дванадцята" (Торонто: Срібна Сурма, 1961). Безпосередньо пов'язані з тим є його праці "Ярослав Барановський; жертва злоби й ненависти" (Париж: Перше Укр. Вид-во в Европі, 1990) та "бест-селлер" перших повоєнних років "Бунт Бандери" що витримав чотири наклади у 1950 році.

Крім того появилися декілька спогадів за його редакцією й літературним опрацюванням спогадів членів УВО-ОУН, як наприклад, досвід Онуфрія Максимова п.н. "Голос з підпілля, розповідь Кривоноса". (Торонто; Срібна Сурма, 1961), "В яскині лева; українець у польському підпіллі; на підставі записок і матеріялів Тадея Гордона" (Торонто, 1958).

Не буде зайвим тут підкреслити, що ніхто інший не написав стільки творів з діяльности УВО-ОУН як Зиновій Книш, ніхто не присвятив стільки уваги документації про ту діяльність як З. Книш. Він не намагався вибілити діяльність тих організацій, а зокрема ОУН перед її трагічним розподілом на дві частини, що довело остаточно, не зважаючи на загрозу з боку німецького як і совєтського окупанта, навіть до братовбивства, жертвою якого впали визначні українські патріоти-революціонери, Омелян Сеник-Грибівський, підполк. Микола Сціборський, полк. Роман Сушко, Ярослав Барановський та багато інших. І власне цій темі Книш присвятив ще в 1940 р. невелику працю під назвою "Справа Ярослава Барановського-Макара", яка появилася в Кракові коли З. Книш діяв як заступник Голови організаційної референтури ОУН.

Майже всі більшого розміру праці Книша мають бібліографічні примітки а то й списки усіх використаних джерел, а крім того показники імен згадуваних у працях.

Із загальної історії велику вартість має його історична розвідка п.н. "Піп Гапон", яка появилася в 1977 році і розвіяла міт створений російськими есерами і есдеками, що священик Гапон, який провадив робітників до царя Миколи II в січні 1905 р. з окремою пети-

цією, був провокатором. У цій праці Книш, на базі достовірних документів доказує, що Гапон намагався мирним шляхом поправити долю російського робітництва, представляючи всі скарги в петиції до царя, яке на жаль закінчилося кровопролиттям і було початком кінця династії Романових у Росії.

* * *

В історії українських визвольних змагань Українська Військова Організація займає почесне місце. "Значення її полягає не так в її організаційній діяльності, що в тому часі і в тодішньому стані української суспільности не могла розгорнутися на ширшу скалю, ані на її бойових і терористичних актах, що їх зрештою і не було багато. Роля її в нашій історії розцінюється величезним морально-політичним і психологічним впливом на тодішнє українське покоління як безпосередньої переємниці традиції збройної боротьби за самостійне національне державне життя українського народу".[24]

УВО стала речником українського народу в дальшій боротьбі за державне визволення. Кожний її бойовий виступ чи терористичний акт мав на меті політичні наслідки: розвіяти зневіру у власному народі, яка наступила після програних визвольних змагань, і його духову мобілізацію до дальшої боротьби, протест перед світом за доконану несправедливість українському народові й засвідчення тимчасовости ворожої окупації на українських землях.

На жаль ще й сьогодні немає аналітично-синтетичної історії УВО-ОУН. В. Мартинець у своїй праці "Від УВО до ОУН" твердить, що в 1941 році, після втечі большевиків, серед матеріялів, знайдених в архівав Станиславівської поліції, знайдено брошуру у польській мові під назвою "У.В.О." із заміткою "довірочно". Запізнавшись із її змістом, Мартинець каже, що в ній "доволі докладно та об'єктивно подано історію Української Військової Організації"[25] З того виходило б, що поляки, маючи під руками відповідні матеріяли, таку історію опрацювали, очевидно для своїх поліційних цілей. Але завдяки Зиновію Книшеві, майбутній дослідник не матиме труднощів належно оцінити ролю УВО-ОУН в боротьбі за державну незалежність України, а зокрема за піднесення національної свідомости головно серед населення західно-українських земель. Д-р Зиновій

---

[24] *Срібна Сурма;* спогади і матеріяли до діяння Української Військової Організації. Збірник ч.1 /зібрав, упорядкував і зредагував Зиновій Книш/ (Торонто: Срібна Сурма, 1962). стор.7.

[25] Стор. 13.

Книш у своїх працях хотів показати прийдешнім поколінням, чим жили і як боролися молоді люди, щоб привернути Україні державну незалежність. Це він одинокий узяв на себе обов'язок ґрунтовно прослідити діяльність дорогої йому організації і тому написав про неї стільки книжок. Правдою є що аналітично-синтетичної історії УВО ще й досі немає, це в більшості причинки до історії, яку колись безпристрасно напише історик "sine ira et studio", але напише на підставі праць д-ра Зиновія Книша — літописця революційного руху на західних землях України. І власне тому Зиновія Книша можна сміло назвати Нестором-літописцем УВО-ОУН міжвоєнної доби XX-го століття.

Мирослав Небелюк

ЗИНОВІЙ КНИШ ПРО УБИВСТВО ГОЛУФКА НА ТЛІ ЗРАДИ Р. БАРАНОВСЬКОГО

Історія української визвольної політики ОУН та визвольної боротьби, веденої і УВО і ОУН революційно-збройними методами, майже цілковито залишилася поза обсягом наукових дослідів наших фахових істориків у діяспорі за вийнятком хіба І. Лисяка-Рудницького, фахового історика ненаціоналіста, що в ЕУ2 в гаслі "Націоналізм" дав сконденсовану й доволі об'єктивну оцінку націоналістичного руху в цілому й ОУН зокрема. Як на, все ж таки, немале число українських істориків у вільному світі це дуже-дуже небагато. Заповнювати цю прогалину замість істориків взялися публіцисти, переважно націоналісти з усіх наявних нині середовищ ОУН.

Найвизначніше місце серед них зайняв д-р Зиновій Книш, видатний і керівний діяч УВО й ОУН, що дотепер видав уже понад шістдесять поважних книжкових публікацій, велика більшість яких стосується до історії УВО, ОУН і націоналістичного руху в цілому. Цю подивугідну і обсягом і якістю працю Зиновія Книша промовчала і загально українська і навіть наша націоналістична преса.

Можливо, що його праці не вичерпують повністю свого предмету, алеж внести евентуальні корективи й дати потрібні доповнення могло б речеве обговорення їх компетентними людьми на сторінках преси. Проте мають вони без сумніву першорядну вартість як, зібраний безпосереднім свідком і учасником, документальний матеріял, без якого ні один серйозний майбутній історик цього періоду української визвольної боротьби не зможе обійтися.

"В сутінках зради" — це преважна публікація З. Книша із серії його праць про УВО й ОУН, що появилася у світ у 1975 р. у п'ятдесятилітній ювілей широкої публіцистичної діяльности автора. Розгортає вона одну з найтрагічніших сторінок історії українського революційного підпілля під польською займанщиною — наявність у його рядах зрадника й донощика. Ця велика на 660 сторінок книга присвячена голосному свого часу вбивству польського політика Тадеуша Голуфка на тлі зради, ганебної пам'яті конфідента польської поліції, Романа Барановського. Поділяється вона на чотири основні частини, що всі разом охоплюють 37 розділів, кожний із влучно підібраним заголовком, що помагає читати без труду об'ємисту кни-

гу, не розгублюючись у величезному матеріялі.

Перша частина *"Убивство Тадеуша Голуфки"* описує в своєму першому розділі атентат на Т. Голуфка, видатного польського парляментарного політика урядового табору пілсудчиків з Варшави, виконаний у Трускавці на Дрогобиччині 29 серпня 1931 року, і в дев'ятьох наступних розділах обговорює, на основі голосів української (леґальної й підпільної), польської, німецької, французької й совєтської преси, низку, логічною послідовністю пов'язаних із собою, справ, що виникли у зв'язку з убивством. Найважливішою з них була справа численних українських петицій та скарг проти польського уряду за "пацифікацію" з 1930 року й за тортури українських політичних в'язнів, що якраз у цьому часі мали розглядатися в Женеві на форумі Ліґи Націй. Всупереч настирливим твердженням всієї польської преси якраз ця обставина промовляла б за те, що українці не могли доконати вбивства Голуфка, бо терористичний акт такої натури пошкодив би дуже українським петиціям у Женеві тим більше, що й особа вбитого вважалася і в польських і в деяких леґалістичних українських колах прихильником польсько-українського порозуміння й, властиво, не мала б ніякого впливу на практичну політику польського уряду супроти національних меншин. Зрештою, і ПУН видав був виразну інструкцію стримати бойові акції в краю до часу, поки женевський розгляд українських петицій не буде закінчений.

Тимчасом інтенсивне поліційне слідство, розпочате негайно після вбивства, не змогло ніколи викрити ні вбивників, ні навіть вказати, хоч би й здалека, на інспіраторів атентату. Вияснилася ця справа щойно більше ніж рік пізніше, під час наглого суду над Василем Біласом і Дмитром Данилишином у грудні 1932 року за напад на пошту в Городку підо Львовом.

"Бажаючи протягнути слідство, щоб відсунути негайний суд", — пише автор — "Василь Білас склав зізнання, що це він, разом з Дмитром Данилишином убили Тадеуша Голуфка. Негайного суду не відложено, Василя Біласа й Дмитра Данилишина повішено, але слідство дістало свіжі гачки, за котрі можна було зачепитися, перекинулося на нові рейки, пов'язалося зо справою Романа Барановського, який від березня 1932 року сидів у тюрмі, як підозрілий за вбивство польського комісара поліції Юліюша Еміліяна Чеховського. І кінець-кінцем це довело в вересні 1933 року, два роки після вбивства Тадеуша Голуфка, до судового процесу в Самборі".

Друга частина книги — *"Самбірський процес"* — подає в 18

розділах докладний перебіг двотижневого процесу (почався 19 вересня 1933) в Самборі, на лаві підсудних якого знайшлися Олесь Буній, Микола Мотика й Роман Барановський, усі обвинувачені за допомогу в убивстві Голуфка, доконанім В. Біласом і Д. Данилишином.

Дуже влучну характеристику цього судового процесу, одного з найзамітніших політичних процесів у міжвоєнній Польщі, подав сам автор у передмові до своєї книги. Він пише: "Хоч називався він процесом за вбивство Голуфка, бо всі три підсудні в ньому стояли під закидом допомоги дійсним убивцям, але майже ввесь судовий розгляд обертався довкола зловісної фіґури Романа Барановського, поліційного донощика. Сам факт убивства посла Тадеуша Голуфка зійшов у тінь перед сенсацією поставлення перед судом конфідента, звинуваченого за розвідувальну службу на два боки: для поліції і для ОУН. Процес тягнувся понад два тижні і хоч повний був усяких несподіванок,... властивого свого завдання — вияснити підложжя і причини смерти Тадеуша Голуфка — не виконав... Одне тільки вияснив цей процес: злощасну ролю Романа Барановського, зрадника свого народу, юдиного продавця своїх товаришів".

Розкриттю підкладу й причин убивства Голуфка присвятив автор два дуже важливі кінцеві розділи цієї частини: *"Чи розгадана загадка?"* і *"Гірка правда — але правда!"* Бо коли для поляків убивство Голуфка так-сяк вияснилося самбірським процесом і засудженням підсудних, то для деяких кіл української сторони "несамовитий" процес у Самборі був лише доказом провокації самої польської поліції, що українськими руками позбулася невигідної собі людини. Цей погляд був так міцно вкорінений, що навіть це недавно, вже на еміґрації, два визначні українські діячі (Д-р Ю. Рабій — оборонець у політичних процесах, та І. Кедрин-Рудницький — видатний український журналіст) підносили тезу про польську провокацію в убивстві Голуфка. З другого боку, передовий публіцист з табору ЗЧОУН, д-р П. Мірчук у своїх публікаціях стверджує, що вбивство Голуфка було запляновано, зорганізовано й виконано з наказу Крайової Екзекутиви ОУН без порозуміння з ПУН.

Проте, на основі широкого листування й особистих інтерв'ю з численними особами, що були безпосередньо причетні до дій ОУН на Дрогобиччині в загальному й до вбивства в Трускавці зокрема, З. Книш показав, що вбивство Голуфка не було провокацією польської поліції, а провід ОУН ні на вищому ні на нижчому щаблі не мав до цього ніякого відношення. Голуфка вбили низові члени ОУН

на власну руку, з патріотичних мотивів у переконанні, що пімстилися за "пацифікацію".

Третя частина — *"Пожнив'я Самбора"* — (чотири розділи), подає темпераментну аналізу гострої, в деяких випадках навіть дуже злобної й крайно ворожої кампанії усіх леґальних українських партій проти ОУН та її підпільної революційної боротьби. Вороже спрямування цієї кампанії зарисувалося виразно вже за "пацифікації" і під час наглого суду над Біласом і Данилишиним, а після самбірського процесу дійшло до апогею і, як наслідок цього, безповоротно закріпило поділ українського внутрішнього фронту на два непримиренні табори, підпільно-революційний та леґальний угодовий.

Четверта й остання частина — "Зрадник і провокатор" — (п'ять розділів), займається донощицтвом в українських таємних організаціях в історичному аспекті, боротьбою з ним в УВО й ОУН, використовуванням його поліцією як психологічного засобу для деморалізації членів таємної організації й усієї суспільности, проти якої поліція бореться, і т.д. Далі йде цікава спроба вияснити, як, коли й чому пішов Роман Барановський на шлях національної зради, та розповідає про його останні роки й смерть у польській тюрмі.

Кінцевий розділ книги *"Прокляття долі"* присвячений трагічній долі родини Барановських. Один син скінчив життя самогубством, другий Роман, загинув моральною смертю (рідні батьки відреклися його публічно) ще заки помер у тюрмі від туберкульози, третього, Ярослава, визначного члена ПУН, звела зо світу в 1943 році братовбивча куля у Львові, а їх батька, о. Володимира Барановського, жорстоко замордовано в бункері СБ в лісах коло Галича в кілька лише місяців після смерти сина Ярослава.

Вартість усієї книги підвищують численні примітки (280 усіх), що пояснюють, уточнюють і в багатьох випадках подають широкі й високоцінні доповнення до головного тексту. Вийняткову джерельну вартість мають також, попри факти й інформації пильно визбирані з преси й публіцистичних праць, особливо ті, що їх автор подає на основі власних спогадів, широкого свого листування й особистих інтерв'ю з численними, навіть ключовими для теми, людьми, бо до тепер вони ніде не були опубліковані й були цілком недоступні.

Струнка й логічна композиція твору, прозорий стиль і легко белетризована манера писання, показують, що автор уміє майстерно розповідати, й тому його книжку читається з непослабною увагою від першої до останньої сторінки.

Осипа Максимів

З МОЇХ СПОГАДІВ ПРО ВИЗНАЧНОГО НАЦІОНАЛІСТА

Д-ра Зиновія Книша пізнала я в день його виходу з дрогобицької тюрми.

При шляху між Дрогобичем і Трускавцем, на Гірці, покритій запашним шпильковим лісом, австрийський уряд перед першою світовою війною побудував великі військові кошари, які поляки перемінили на тюрму. Був це комплекс великих, двоповерхових будинків з червоної цегли, обведений високим муром. Там містилися різні варстати, городи, у яких працювали вязні. Перед тюрмою був адміністраційний будинок і окремі доми — всі червоні — для управи тюрми. До адміністраційного будинку провадила кам'яна дорога, на якій, — літом чи зимою, — вичікували відвідувачі на побачення і передачі харчів засудженим.

У келіях тюремного будинку приміщено понад 100 українських політичних в'язнів, відомих патріотів-націоналістів. Між ними були там: поет Олесь Бабій, інж. Осип Бойдуник, два брати Мицики: Роман та Іван, Роман Біда, якого розстріляли німці в Києві 1942 р. в Бабиному Ярі, д-р Юліян Вассиян, Степан Ленкавський, а згодом інж. Богдан Підгайний і багато інших.

Старостою політв'язнів був д-р Зиновій Книш.

В Дрогобичі діяв Комітет Опіки над Українськими Політичними В'язнями очолюваний Меланією Витвицькою, дружиною посла УНДО — адв. Степана Витвицького. Після закінчення учительської семінарії Сестер Василіянок в Дрогобичі, я включилася в працю комітету. Кожного місяця переводила збірки на Стрийській вулиці, де всі мешканці знали мене і нашу родину і довіряли мені, бо збірки були нереєстровані — тайні. Відтак збірщики доставляли на Гірку харчі, на свята паски, а літом навіть квасне молоко. Моїми підопічними в'язнями були два селянські хлопці: Микола Сенич і Ярослав Попович, засуджені за підпали наглим судом на досмертну тюрму. Я відвідувала їх один раз в місяць. Обох їх розстріляли німці 1939 р. в Ґрудзьондзі.

В Дрогобичі я лише раз зустрілася з д-ром Книшем. Знала, що він був найближчим співробітником сл. п. сот. Юліяна Головінського. Про д-ра Книша говорили що він дуже принципова, розумна

й талановита людина, м.ін. прекрасний шахіст. 6-го червня 1936-го року я відібрала його з тюрми на волю і з головного залізничого двірця доставила до львівського поїзду. Головний двірець був при кінці Стрийської вулиці, на якій була хата моїх батьків. По дорозі ми вступили до нашої хати. Д-р Книш запамятав, що моя мама гостила його котлєтами. А я про це забула. Була така замотеличена, що під моєю опікою знаходилася така важна особа як д-р Книш.

Відтак одержала карточку з подякою і, будучи у Львові, не могла відмовити собі відвідати його в Центросоюзі, де він три роки керував канцелярією.

1945 р. ми зустрілися в Австрії у Форарльберґу, провінції коло швайцарської границі, де зібрано українських втікачів. Тоді познайомилася я з дружиною доктора Іреною, і наші діти подружили з їх сином Юрком. Західня Австрія була під французькою окупацією. Французи не признавали української національної приналежности. А тут треба було всіма силами боронити наших братів з Радянської України, бо їх силою репатріювали "на родіну"! У місті Бреґенці створено централю Допомогового Комітету ім. Святого Андрія. Д-р З. Книш очолив цю установу. Доїздив до праці щоденно з Дорнбірну. Ми жили на пограниччі Австрії, Німеччини і почерез Боденське озеро зі Швайцарією. Мій чоловік Онуфрій Максимів ("Макс") також працював у Комітеті. З Льохау до Бреґенцу доїздили до праці в Комітеті: д-р лікар Андрій Козак, д-р Криштофович і Володимир Білинський — обидва останні буковинці, знали французьку мову так, як д-р Книш, дир.-учитель Іван Білоус, а з Бреґенцу д-р-адвокат Василь Яшан, який після виїзду Книша до Парижа і Білинського до Австралії перебрав головство в ДК.

Запамяталося з Бреґенцу святкування Йордану. Церковна процесія з чудовим співом отця проф. музика Северина Сапруна і хором бувших дивізійників. Онуфрій Максимів ніс хрест, а понад всіми домінувала висока постать д-ра Зиновія Книша з трисвітильником. Мабуть тільки один раз у житті д-р Книш брав активну участь у такій церковній параді. Тут треба було показати французам українську духовість і багатство обряду. А Книша знали французи, як керівника українців.

Літом 1949 р. ми приїхали до Канади. На залізничім двірці у Вінніпеґу зустріли нас наші приятелі та спонзори: д-р Василь Муж, котрий працюючи в КУК вистарався нам про приїзд до Канади, а з ним д-р З. Книш — секретар КЕ УНО, інж. Володимир Мартинець — редактор "Нового Шляху", та інж. Володимир Коссар — голова

КЕ УНО. Потім пригадував Книш, що представив мене інж. Коссареві, як паню Максимову, а я поправила його: "Не Максимова, а Максимиха!"

1951 р. ми переїхали на стало до Торонта. Тут я найбільше пізнала д-ра Книша. Кілька місяців він віднаймав у нас фронтову кімнату і харчувався у нас (1953-го року). Всім був задоволений. Тільки на Святий Вечір не їв риби, бо дитиною застрягло йому в горлі рибяче остя, і перейшов дуже неприємну операцію, що створило відразу до риби.

Доктор Книш все являвся мені виїмковою людиною. Я не можу до нікого прирівняти його. Точний, обовязковий, скромний, скупий на слова і не терпеливий до балакунів. Надзвичайно дорожив часом і жаль йому було кожної хвилини страченої на балачки "переливання з пустого в порожне" — головно на всяких засіданнях, чи нарадах. Не любив чваньків і гидував брехунами.

Його патріотизм був бездоганний. Цілий тиждень катувала його польська поліція, але нічого не довідалась від нього. Не міг простити зради і бунту Бандери в ОУН. На переговорах з ними був неуступчивий. Був строгий до себе і того самого вимагав від других членів ОУН. Жив як аскет. Годинник був його найближчим другом. Кожного дня, літом чи зимою, у будні чи свята, вставав у шостій годині. Миття, руханка і праця. По сніданню пів години пішком (погода, дощ, сніг, чи мороз) йшов до праці. Після ходу доїздив трамваєм на місце праці. По роботі знову безперервно працював — цокав на машинці. Радо покинув всякі організаційні позиції, щоби всеціло віддатися писанню історії УВО і ОУН. 10-та година був кінець його занять і час на сон.

Про Макса написав і видав 1961 р. книжку "Розповідь Кривоноса", я вважаю тому, що для Макса також **Орґанізація** була на першому місці. Макс пережив поліційні тортури, ніколи не вибріхувався з обовязків, був дуже чемний і услужний до знайомих. Я вдячна д-рові Книшеві, що належно оцінив мого мужа, котрий все був вірним обітам і присязі українського націоналіста.

Наша хата була в дуже гамірному місці, отже д-р Книш перенісся на спокійніше мешкання, але все відносився дружньо до нас. Як Макса спараліжувало після другої операції на рака костей у хребті, д-р Книш все знаходив час на відвідини його в хаті, де він і помер 29 січня 1974 року.

Д-р Книш жив дуже ощадно. Не провадив жадного товариського життя. За заощаджені гроші купив собі мешкання в Торонті, а

також мав мешкання в Еспанії в Маляґа. Кілька разів пропонував він Максові поїхати до його хати в Еспанію на відпочинок — головно в зимі. Розуміється зовсім даром — безплатно. Але Макс мусів триматися близько лікарів і шпиталя, якого страшно не терпів.

Пригадую собі як д-р Книш радо прийшов до ОУК Відділу Торонто-місто осінню 1976 р. і висвітлив прозірки зі Святої Землі та сумежних країн, а членки Відділу вшанували його з 70-літтям.

Також 1984 року зредаґував він ювілейний Збірник ОУК у 50-річчя Заснування.

Таким я знала д-ра Зиновія Книша, котрий 16-го червня 1996 року закінчить 90-ий рік життя — вірного, непохитного члена УВО та ОУН. З великою пошаною кланяюся йому.

Неля Наконечна*

Д-Р ЗИНОВІЙ КНИШ — ДОБРОДІЙ БІБЛІОТЕКИ УНО (Торонто)

Бібліотека Філії УНО в Торонті — це друга найстарша українська бібліотека у цьому великому місті, після бібліотеки Українського Народного Дому, яка, на жаль, безслідно зникла. Через довгі роки два книголюби — члени Філії УНО Михайло Бінішевський і Микита Хлипавка збирали українські книжки, журнали, ґазети, зокрема "Новий Шлях", орґан Крайової Екзекутиви Українського Національного Об'єднання Канади, оправляли їх, вписували в каталоґ, розбудовуючи свою орґанізаційну бібліотеку. Добирали вони українські книжки не тільки за мовою, але й за змістом, і поставили тверді основи під цю бібліотеку. Це були тямущі наші українські селяни, які вміли цінити книжку і дорожити нею. Але час на місці не стоїть. Бінішевський і Хлипавка відійшли із цього світу, але лишили по собі тривалий слід — цю українську книгозбірню. За те їм належиться признання й подяка.

По деякому часі цією бібліотекою зацікавилася професійна учителька і бібліотекарка Неля Наконечна, яка вміла заохотити й інших професійних бібліотекарів, як наприклад Марусю Бородач, і зробила бібліотеку доступною для української студіюючої молоді. На це звернув увагу постійний відвідувач тієї бібліотеки д-р Зиновій Книш. Набравши довіря до управи бібліотеки, він у червні 1972 р. подарував бібліотеці свою власну книгозбірню, яка нараховувала близько 5,500 назв. Були це здебільша книжки монографії, а також періодичні видання і памфлети. За своїм складом, ця книгозбірня відображала персональні заінтересування д-ра Зиновія, а саме: історія, політичні науки, сучасна українська література, переклади з чужих мов, розвагова література. Були там також і книжки в чужих мовах. Тому що через деякий час д-р З. Книш постійно їздив на вакації до Еспанії, і там набув немало еспаномовних творів, які мали пряме чи посереднє відношення до України, що все була у центрі його уваги, а також і белетристики, він і їх передав до фондів бібліотеки УНО.

Слід при тому підкреслити, що д-р Книш, від'їзджаючи через довгі роки на вакації до Еспанії, на всякий випадок купував обезпеченеву полісу, в якій спадкоємцем подавав власне бібліотеку

УНО. Це само собою вказує як високо цінив він бібліотеку УНО.

Із фондів його книгозбірні видно поза всяким сумнівом, що д-р Книш був завзятим дослідником не так самого Совєтського Союзу, як своєї Батьківщини — України, що мала нещастя бути складовою частиною СССР. Серед журналів які він передав були найбільш репрезентативні з совєтської України: два київські, "Вітчизна" і "Дніпро", та львівський "Жовтень", а також журнал "Віра і Наука". Із чужомовних журналів слід відмітити польську "Культуру" що виходила у Парижі та американський "Форейн Аферз". Були теж російські, еспанські, та французькомовні твори.

Щоб умістити книгозбірню д-ра Книша треба було розширити бібліотечне приміщення й закупити модерне обладнання. Д-р Книш покрив частину цих коштів із своїх власних фондів. У цьому розширеному приміщенні колєкція д-ра Книша, згідно з його бажанням, творить окремий відділ.

З бігом років д-р З. Книш набував нові книжки й журнали з ділянки своїх заінтересувань. Використавши їх, він це все постійно передавав до бібліотеки УНО. Будучи наполегливим дослідником розвитку політичної думки в Україні, та автором кількадесять книжок, головно але не виключно про УВО й ОУН, д-р Книш став українським націоналістичним літописцем. Під сучасну пору його окрема секція книжкових і періодичних видань в бібліотеці Українського Національного Об'єднання в Торонті нараховує поверх 7,000 томів.

Всі ті, які користуються його книжками, знають дуже добре хто ці книжки подарував до бібліотеки УНО. А користають з них головно молоді студенти й дослідники з окремим вийнятковим зацікавленням. Особливо притягає їх політологічна частина секції д-ра Книша.

Із вдячности за його княжий дар для бібліотеки, на видному місці знаходиться портрет д-ра Зиновія Книша, великого Добродія бібліотеки Українського Національного Об'єднання.

* Стаття написана з ласкавої інтервенції п-і Марії Підкович, Президентки УНО, та завдяки композиційної допомоги д-ра Василя Вериги, — за що їм ред. складає щиру подяку. Додаткові інформації в справі відносин д-ра Зиновія Книша до бібліотеки УНО можна знайти в слідуючих числах "Нового Шляху": рік 1980, ч. 30, "Подяка" (26 липня); рік 1981 , ч. 25, "З днем уродин" (20 червня); рік 1981, ч. 45, "Небуденний Товариський Вечір" (7 листопада).

Калина Білецька-Кандиба

Д-Р ЗИНОВІЮ КНИШЕВІ — НА 90-у РІЧНИЦЮ

Наближається особлива дата 16-го червня 1996 року, коли докторові Зиновію Книшеві сповниться 90 років плідного життя. На мою думку, це свято мусіло б стати святом цілого УНО в заслугу за величезний вклад доктора Книша в діяльність організацій УНО і ОУН, і за його всежиттєву пасію старанно й методично документувати історію українських визвольних змагань.

Я познайомилася із доктором Зиновієм зимою 1949 р., коли наша ціла родина переїхала з Німеччини до Вінніпеґу. За життя мого мужа сл. п. Олега Кандиби-Ольжича, я ще особисто не знала д-ра Книша, хоч мені були відомі їхні близькі орґанізаційні відносини в ОУН. У Вінніпеґу мені судилося працювати в тому самому будинку, що й докторові Зиновієві. Властиво я заради його наполегливих старань отримала своє перше робоче завдання на канадській землі при новозаснованому журналі "Жіночий Світ". Я мала тоді чимало нагоди його спостерігати. Він на мене зробив враження сильної імпозантної індивідуальності та людини яка була тверда і до себе і до оточення. Він жив із моттом "не марнувати ні хвилинки життя".

Д-р Зиновій не піддавався ні вікові, ні хворобам, ні труднощам у праці. Він визначався співрозумінням між колеґами праці, і завжди випливав, немов той білий лебідь, струшував із себе непорозуміння, і дальше працював вперто і відважно. Коли я вже пішла на пенсію 1985 р., я його колись випадково стрінула в бібліотеці торонтонського університету, де я раніше працювала, а він далі такий як і був у 1949 році — думками вічно молодий, справедливий і добрий. Він якраз докінчував свою найбільш обємисту історіоґрафічну працю, "Варшавський процес ОУН", і був з цього приводу дуже задоволений.

Д-р Юрій Книш також пішов слідами свого батька, як дослідник української історії. Між іншими завданнями, він максимально опрацював і видав студію про Руську Правду, написану моїм батьком професором Леонідом Білецьким, за що наша родина йому неймовірно вдячна.

Хочу побажати докторові Зиновію багато витривалости, і понад усе — здоров'я.Під цю пору українська молодь прагне знати про минуле України, про УВО, про УНО, і в тому контексті про цю вийняткову людину, якої творчість дала їм золоті ключі до їхньої історії.

Наталія Пазуняк

ГОРТАЮЧИ ТОМИ "СРІБНОЇ СУРМИ"...

Епопея УВО і ранньої ОУН оживає в публіцистичних працях Зиновія Книша, у творах, що мають нераз автобіографічний характер і є, неначе, спогадом або ж оцінкою з перспективи часу.

Вони відкривають добу кипучого українського визвольного націоналізму, коли молоде життя людини відступало на другий плян, бо ж на першому стояв осяйний ідеал — Велика Мета — здобути Українську Державу, або згинути за неї. Так природно для нас, що серед тих молодих — тілом і духом — є він — Зиновій Книш. Він знав, що від нього багато залежить, — його бистрий ум, його незламна віра в Ідеал, його внутрішнє полум'яне завзяття поконують труднощі, вергають колоди з-під ніг — геть із прямого шляху до Мети: тут треба переконати молодь, що це саме від неї залежить бути нам чи не бути; а там знову треба обговорити суть складного становища, щоб осягнути бажане і потрібне. Бистрота мислі і руху, накопичення енерґії, що не никне, що зберігається в духовому просторі і передається іншим, бо — жива.

Такі рефлекси приходять, коли перечитуємо чи проглядаємо книжки Зиновія Книша. Дата його народження вказує нам на поважний вік і — візуально — на віддалену пряму високу постать там — на калиновому мості... але — може це мариво — бо тексти його книжок "Срібної Сурми" метають світло на події молодости; і зір наш натрапляє на дужу людину з затисненими устами завзяттям і стійкістю, і тільки беззвучний — мабуть у сфері ультра звуку — зойк болю чуємо мембранами духового слуху, коли читаємо про садизм катів під час безконечних допитів в польських тюрмах. Та молодість усе перемагає — і біль і муки розлуки з любою подругою підпілля, згодом дружиною, незбагненною у твердости і любові — Іреною.

Читаючи, бачиш, наче з лету птаха, похмурі і загадкові лябіринти життя, з яких треба було вийти — на білий світ...

Наче на екрані життя виринають мізансцени:

— ось молодий революціонер Зиновій читає і вияснює студентам заборонену "Сурму", нехай вчаться думати, бути безнастанно на стежі — для України.

— А там — ось доконче треба оминути засідку і дістатися до певної віллі на Листопада, де ще сьогодні треба зготовити матрицу

і відбити на цикльостилі відозву УВО — це протест проти розтинання живого тіла Рідної Землі на відлами — на польські воєвідства. Швидше, швидше мчи, думко, бо часу обмаль... Україна чекає...

У такому ритмі життя ніколи старітися, адже треба постійно діяти.

Так, певне, мислить і тепер ще письменник-журналіст, а тоді, коли горіла земля під ногами, воїн-борець підпілля незабутньої УВО під проводом Великого полковника Євгена Коновальця, Зиновій Книш — в'язень тяжких польських тюрем, а незмінно — великий Ідеаліст і велика Людина.

Марко Антонович

У 90-ЛІТТЯ Д-РА ЗИНОВІЯ КНИША

Український націоналістичний рух, який як революційна сила зокрема розвинувся за 1920-х і 30-х років привабив у свої ряди найактивніших, найкращих і найбільше відданих борців, для яких УКРАЇНА НАД УСЕ стало найвищим гаслом, кредом, якому вони готові були віддати всі свої сили. І ось в рядах українських націоналістів під проводом полковників Євгена Коновальця і Андрія Мельника опинилися генерали Зелінський, Капустянський, Курманович, діячі передреволюційних часів, Онацький, Ґалаґан, Коллярд, Богуш, Вікул, нові громадські і політичні діячі, які виходили переважно з військових кіл, але були й з цивільних Сушко, Головінський, Андрієвський, Вассиян, Бойдуник, Сеник, Сціборський, Барановський, Олена Теліга, Книш, Селешко, Мартинець, Ольжич, Квітковський, Штуль та багато інших, яких ми тут не маємо змоги згадати, — ім'я їх — леґіон!

В перебігу революційної боротьби одні гинули від ворога, інші впали від братовбивчої руки, ще інші відійшли у вічність від різних інших невзгод, хвороб чи тепер уже й старости. І ось ми нині маємо лише дуже малу кількість цих давніх заслужених борців першого призову поміж нами, а на першому місці ми поставимо безсумніву нашого Ювіляра Зиновія Книша. Коли ми подамо далі декілька головних дат із життя нашого Ювіляра то ми свідомі того, що за ними заховані глибоко чуттєві моменти успіхів і невдач, найкращих надій і гірких розчарувань, роки тяжкої вичерпуючої праці, але й почуття виконаного обов'язку. Довгі роки д-р Зиновій Книш стояв у перших лавах українського орґанізованого руху, де він своєю послідовністю, працездатністю, солідністю і відданістю здобув собі назавжди почесне місце.

Опинившися в Канаді 1949 р. д-р Зиновій Книш відразу включився у працю Українського Національного Об'єднання, де працював на різних посадах аж до 1984-го р.

І коли ми тут звернемо увагу зокрема на письменницьку і дослідну діяльність д-ра Книша, то ми свідомі того, що робимо це з деякою кривдою для нього, бо в усіх ділянках політичної і суспільно-громадської праці, де він брав участь, він лишив свій тривалий слід. Доля не дала мені надто багато нагод бути в безпосередньому зв'язку з д-ром Книшем: перший раз я побачив його щойно на Тре-

тьому Великому Зборі Українських Націоналістів 1947 р., яким він, з доручення Голови Проводу полк. А. Мельника керував дуже вміло і резолютно. Уже тоді я міг оцінити його здібності провідника, його серйозність, організаційний змисл, об'єктивність, розсудливість. Його виступи були завжди короткі, ділові, до суті справи, позбавлені всякого фразерства, пози, демагогії.

Ці перші враження з кожною новою зустріччю поглиблювалися. Скрізь там, де я мав змогу посередньо чи безпосередньо спостерігати за його працею, скрізь там я бачив завжди ту саму фаховість, обов'язковість, солідність, працьовитість, точність та інші прекрасні властивості, яких, на жаль, серед нас так рідко можна зустрінути.

За другої половини 1940-и років він перебував у Франції, де на нього свої ж українці робили безсовісні доноси поліції. Тодішні зустрічі були рідкі. Лише після його переїзду в Канаду ми зустрічалися частіше. То він приїздив у Монреаль і тоді зупинявся у мене, то ми бачилися у Торонто під час різних нарад, а раз я його відвідав у Південній Еспанії на Коста дель Сол, де він мав у місті Маляґа своє помешкання з прекрасним видом, з одного боку найвищі гори Еспанії, а з другого таке привабливе і прекрасне Середземне море. Жив д-р Книш дуже скромно, бо ж і заробляв він мало, а пенсія була ще меншою.

Після смерти д-ра Квітковського він мав очолити Провід ОУН, але вийшло інакше: один "діяч" загрозив розколом і тоді д-р Книш відмовився від своєї кандидатури. Він відійшов від активної праці в ОУН з великою шкодою для справи. Концепції д-ра Книша були здорові, відповідали можливостям Організації в даній ситуації і були здійсненні. За це він мав та й дотепер має всі мої симпатії і підтримку, адже він хотів зміцнити дисципліну членства, дружність та відданість ідеї Організації Українських Націоналістів. Звичайно у вигідних умовах північноамериканського життя це не всім подобалось, але це відповідало вдачі одного з найзаслуженіших членів націоналістичного руху.

Коли я, отже, звернувся до аналізи писаної спадщини Ювіляра, то я свідомий того, що це завдання трохи легше ніж оцінка інших галузів його праці.

Легше воно не тому, що ця його ділянка менша — навпаки — вона, мабуть найбільша і найтриваліша, а тому, що, як казали римляни: "Littera Scripta Manent" чи, як це парафразують на Україні: "Написано пером, не вирубаєш і сокирою".

Зиновій Книш почав писати ще в ґімназії. За студентських

часів молодий Книш співпрацював у місцевих газетах та у підпільних виданнях Української Військової Організації та ОУН. Після війни д-р Зиновій Книш співпрацював у "Новому Шляхові", "Українському Слові" та в журналі "Самостійна Укаріна". Опинившися на цьому континенті, він вирішив присвятити свою діяльність докладному висвітленню минулого українського націоналістичного руху.

Після перших праць, а сюди належать "Бунт Бандери" 1950 р., книжечка, яку видано було чотирма тиражами і яку тепер трудно знайти, якщо хтось не має особисто, і книжки під назвою "Дух, що тіло рве до бою" (Юліян Головінський, Крайовий Командант УВО) Вінніпеґ 1951, д-р Книш переконався, що треба не лише самому писати, але й видавати свої праці. Пригадуємо, що книжка "Дух, що тіло рве до бою" викликала різні критичні зауваження, мовляв, ще не час писати про ці події! На щастя, д-р Книш не дав себе звести на манівці і присвятив дальші 40 років на послідовне зясування різних ділянок праці українського націоналістичного руху від його початків організованої діяльности в УВО аж до війни 1939 року, і під час війни та трохи після її закінчення.

З подивугідною пильністю д-р Книш взявся за діло і знаючи, що він може розраховувати лише на власні сили, заснував своє власне видавництво "Срібна Сурма", в рамках якого він, протягом тридцять літ видавав принаймні одне видання річно, а часом більше.

Праці д-ра Книша тим цінні й важливі, що він використав спомини не лише свої, але й своїх співробітників, українську націоналістичну пресу і частково архіви, і дав нам шістдесять кілька книжок і брошур, у яких у дуже приступній формі подано матеріял, який має тривалу вартість і яку використовуватимуть майбутні покоління істориків українського націоналістичного руху. Видання "Срібної Сурми" можна розділити на декілька різних груп. Найбагатший відділ буде споминів і матеріялів до історії українського націоналістичного руху, при чому автор взяв до уваги в першу чергу період між обома світовими війнами. Сюди належать спомини самого ювіляра м. ін. "Перед походом на схід", "Розбрат", "Б'є дванадцята", "Далекий приціл", спомини окремих діячів підпілля Ґордона, Козія, Кассіяна, Кривоноса, д-ра Мовчана та інших, які, вийшли в літературній обробці д-ра Книша, і спомини Я. Гайваса "Воля ціни не має". Цілий ряд цих видань носить підзаголовок "Спомини і матеріяли", зясовуючи амплуа даних праць. До рубрики споминів треба зарахувати також "Спогади юнацьких днів" Юрія Коллярда, два томи збірника "Срібна Сурма" і один "Над Прутом у лузі".

Поряд із тим д-р Книш дав декілька наукових чи науково-популярних досліджень, м. ін. про "Попа Гапона", де докладно зясовано складний шлях цієї дотепер спірної постаті, і блискучу розвідку "При джерелах українського організованого націоналізму", де максимально вияснено організаційну діяльність, яка довела врешті до створення Організації Українських Націоналістів. До праці додано матеріяли з першого Конґресу Українських Націоналістів, і таким чином праця має велике джерельне значення. До цих праць треба додати розвідку "У 300-річчя Переяславського Договору", популярну "Історію української політичної думки до кінця XVIII стол." та декілька інших.

На жаль, автор надто самокритично і занадто суворо підходить до своєї праці: всупереч моїм численним проханням так і не написав праці про М. Міхновського, хоч зібраний матеріял, що є в д-ра Книша, переважає ввесь матеріял зібраний дотепер про цього визначного українського діяча перед першою світовою війною.

Д-р Книш виконував понад тридцять літ працю, яку, навіть в наших невідрадних умовах українського друкованого слова поза межами України виконує принаймні пятеро осіб. Сам він писав праці, сам передавав до друку і піклувався друкуванням, сам проводив коректуру, сам займався адміністративною працею і фінансуванням своїх видань. Покажіть мені ще одну людину в цілому українському суспільстві, яка могла б похвалитися таким досягненням, такою виконаною працею, адже ж книжки його видавництва можуть заповнити велику полицю кожної бібліотеки і стати її прикрасою.

Усе це міг д-р Зиновій Книш здійснити завдяки своїм небуденним властивостям, про які вже була мова: твердість, рішучість, працьовитість людини, яка не оглядається на інших, а знає, що те, що вона зробить буде зроблено, самодисципліна і педантична організованість своєї праці і свого часу, і в першу чергу здібність до письменницької праці, аджеж все, що пише наш Ювіляр відзначається прецизністю, ясністю, доступністю і легкістю викладу. Ось чому, вітаючи п. д-ра Книша з його Ювілеєм і бажаючи йому заслуженого відпочинку, ми надіємося що українське суспільство знайде можливості і засоби перевидати і зробити доступними широкому загалові в Україні твори цього найпліднішого з наших діяспорних авторів.

Тут не можемо докладніше проаналізувати ввесь писаний дорібок д-ра Книша: а він має має ще інші моменти, які заслуговують на відзначення. Про це писатимуть інші, а ми від себе побажаємо дорогому Ювілярові: МНОГАЯ ЛІТА!

Юрій Бойко-Блохин

ДЕЩО ПРО ТВОРЧУ СПАДЩИНУ ЗИНОВІЯ КНИША

Зиновій Книш-Ренс належить до покоління ентузіястів українського націоналізму. Під ентузіязмом я розумію не лише чуттєве піднесення, але глибочинність, сталість переконань, які втілюються в практичну дію, незалежно від її труднощів.

Замолоду Книш не надто впадав ув очі суспільности — бо так було треба для націоналістичного руху, але УВО, а пізніше ОУН знали його рішеність, незламність, знали що на нього можна покластися, можна переложити на його плечі найнебезпечніші завдання, де йдеться про виконання або смерть. Божою Ласкою було, що він не загинув у карколомних ситуаціях молодечих років і, змушений орґанізаційною доцільністю, опинився на еміґрації, переминув за океан в Канаду, де став у центрі націоналістичної дії братніх організацій нашого Руху. Цей повоєнний період в діяльності Книша-Ренса відзначається невтомною журналістичною працею, але такою, що не сполучається з легкістю пера, а вдумливо аналізує явища сучасності, притягаючи до аналізи історично подібні ситуації з різних епох і різних країн. Він як журналіст експансивний, рішучий, дошкульно б'є в ціль, але чужа йому легковажність у виборі слів і стилю вислову. Його стремління — обійти блискучість, ефект, він хоче лише переконати. Серйозністю він тяжить в бік досліду, і ряд його книжок справді перетворюються в досліди. Досліди його стосуються затьмарених фактів, забутих, але важливих подій. Він майстер у розкритті подій і психолоґії людей. Щедро користається своїми спогадами, а разом з тим перевіряє себе, збираючи матеріяли від великої кількости людей, групуючи факти і в'яжучи їх у цілість історичної картини.

Було б неможливою річчю в ювілейній статті обхопити зміст кількох десятків його книжок, можна лише на підставі розгляду кількох його видань розкрити своєрідність його осягів.

Умів Книш підносити на перше місце проблеми, які висувало практично напружене політичне життя моменту та які залишалися актуальними не тільки на певну смугу часу, але тиснули на свідомість наших націоналістів десятки років. До таких належить питання "Чи сумерк націоналізму?" Зиновій Книш влучно схоплює природу песимізму в українському політичному житті, песимізму, який виливається в твердження, що під час останньої війни український

націоналізм скрахував, бо він був наслідуванням чужих націоналізмів, німецького й італійського, і провал ОУН виявився немов би в розколі орґанізації.

Ренс відзначає поверховість такого погляду. Італійський і німецький націоналізми мали кожний свій особливий зміст, зв'язаний з корінними історичними явищами кожної з цих націй. Цього італійського й німецького змісту в українському націоналізмі не можна дошукатися, його істотність внутрішньо відмінна. Щодо розколу, то тут автор дає ряд слушних історичних прикладів великих розколів. Християнство вже проіснувало близько двох тисяч років. Його історичне тривання пройшла католицька церква з болючими процесами розколів, що тривали століттями, але завершилися більш двох сот років тому внутрішним великим скріпленням католицизму, і тепер Ватикан користається великим авторитетом не тільки серед католиків. І далі: "орґанізаційні відскакування в большевицькому русі, ідеологічні відхили та виломи з большевицької системи, як от виступ Тіта в Юґославії та постава швайцарської комуністичної партії, яка виступила проти осудження Тіта Комінформом, ще самі по собі зовсім не є признакою занику большевизму".

В житті українських політичних течій відколення й розкол були явищем постійним: від УНДО відкололися радянофіли, "Фронт Національної Єдности", постійно кололися соціялісти, гетьманці поділилися на дві ворожі групи, УРДП має вже в собі початки розколу (що пізніше здійснився: Багряний контра Майстренко), але ніхто не твердить про занепад цих течій, лише представники всіх напрямків усі одностайно твердять про крах націоналізму через розкол в ньому. Тим часом розкол сприяв ідейній кристалізації націоналізму, без якої не може бути дальшого розвитку.

Націоналізм, як національно своєрідне явище, властивий кожній нації. Кількома доречними штрихами відзначає Ренс, що під плащиком комунізму розвивається російський націоналізм, а в США під стилем "американізму" виростає американський націоналізм. Слушно наголошено в статті, що попри українську поразку в останній війні наш націоналізм виробив і прищепив українському суспільству ряд духово-політичних вартостей, серед яких солідаризм замість клясової свідомости, ідейне самостійництво і соборництво здобули загальне визнання. Це тепер уже не є власність лише націоналістів, але справедливість вимагає визнати, що історично ці здобутки осягалися в націоналістичній ідейній боротьбі проти ряду проминальних ідей. Ще перед останньою війною на галицьких полі-

тичних сходинах можна було почути заперечення конечности соборности й самостійности, але дія націоналістів провела до того, що тепер ніхто не наважиться вийти на люди зі старим ідейним мотлохом.

Стаття "За духа офензиви в українській політиці" уже своєю назвою нагадує нам про головне і дуже важке національне завдання. Книш знає про велику значність Михайла Драгоманова як науковця. Він про це натякає. Але наукові здобутки вченого не притягають уваги нашого публіциста. Він бачить як енерґійно прищеплював Драгоманів українській молоді переконання, що шлях до європейської культури йде передусім через засвоєння російських культурних осягів. Ідею федералізму поширювали головно не росіяни, а Драгоманів, і тому вона кілька десятиліть була характеристичною для українського національного розвитку. Донцова Книш цінує, як противагу драгоманівщини, але разом з тим показує поверховість, блискучу й суґестивну, поверховість Донцова, що калічив нашу молодь легковаженням московської небезпеки, твердячи, що Москва стоїть на "глиняних ногах" уже з часів Кримської війни 1855 року. Написані в 40-их роках слова Книша звучать дуже по-сучасному! Хто знає, яка диявольська животність криється в московському народі і які вона прибере форми, коли захитаються підвалини великодержавної московської будови... Хто знає, чи не задалеко йдуть "розрахунки на внутрішнє розслаблення Московії..."

Книш є рішучим ворогом дефензивної політики у відношені до Росії: "Дефензивні умови боротьби заганяють нас у стан політичних імпотентів з девізою "не чужого ми бажаєм, а свойого лиш добра". Тому не може в нас витворитися велика візія майбутнього і ми засуджені на те, щоб жиріти в конвульсіях політики "тримаймося, не даймося".

Ці слова написані немовби про сучасних відповідальних політиків України. Російська потвора вгризається в організм українського народу так безоглядно, що перевищує всякі можливі передбачення. Бракує спроб розробити тактику організованого і передбачливого наступу на ворога. Всяка спроба заперечити такий стан криком про "нездоровий песимізм" є надзвичайно шкідливою, і розроблення всеохопного пляну українського наступу є невідкладною вимогою дня.

Мені дуже приємно було оце тепер перечитати статтю "Що буде завтра?" Між мною і Ренсом — між двома провідними членами ОУН — був незримий інтуітивний зв'язок, однакова болюча реакція на проросійський курс американської політики перших повоєнних

років. Автор "Що буде завтра?" осуджував американську політику, зорієнтовану в радіо "Голос Америки", а я тоді розгортав атаку проти американської проросійської фальсифікації совєтознавства в Інституті АКВБ. Я мав дуже мало нагоди говорити з Книшем про наші головні завдання, про принципово важливі справи українського націоналізму. Але тепер я бачу, що ми взаємно обидва уважно читали наші твори і взаємно себе доповнювали. Отож "організаційний друг" ставав другом ідейно-інтимним. Наші організаційні кадри не дуже то сприймали моє трактування Хвильового, який, відвернувшися від ідеології комунізму, сміливо ламав душевні й поліційні перешкоди на шляху до націоналізму. Тому я особливо вдячний Ренсові за те, що він у перших роках по війні зрозумів велич Хвильового.

Книш з тривогою попереджав УРДП-івців, що не можна закликати, щоб комуністи в майбутньому взяли в свої руки будову Самостійної України. Я в 1950 році, в противагу УРДП, наштовхував полк. Мельника в інтерв'ю для "Українського Слова" на думки, що Організація повинна взяти курс на втягнення до наших лав людей на Наддніпрянщині, які мають відвагу захищати національні вартості, тих людей, що вже зазнали переслідувань.

Великою заслугою Ювілята є довга низка його праць, присвячених історії УВО і ОУН. Книга "Далекий приціл" насвітлює період діяльности і важких тюремних страждань Книша, як члена УВО в роках 1926-29. Разом з тим дано й широку картину українського політичного життя Галичини під польською окупацією в рямках зазначених років. Зібрано в книзі спогади п'ятьох учасників тодішнього бурхливого життя, але вони всі влилися в основний спогад самого автора. Події розгортаються з такими деталями, з такою чіткістю, що мимоволі захоплює читача; не раз бачимо ми, як день за днем буяє життя в напруженні. Серйозність і об'єктивність представлених молодих людей в їхній зовнішності та психічному складі. Добре схоплене протиставлення молоддечої мужности юнаків-борців проти тваринної жорстокости польської поліції, судівництва. Автор не завагався показати садизм прийомів катування в поліції. Прекрасно окреслено психіку людей леґального сектора, їхню пристосованість до окупаційної влади. Раз-у-раз наводяться пресові відгуки на події. Ми бачимо, як забезпечувано техніку актів експропріяції, подано пляни місць експропріяції, перебіг здійснення цих актів, трагічний кінець двох із них й судові злочини польської юстиції.

Названа книга належить до цілої серії книжок, що характеризують УВО і позначені згаданими властивостями точности, об'єкти-

візму, правдивости. "Справа Східних Торгів у Львові", "Дух, що тіло рве до бою", "Дрижить підземний гук", інші збірники видавництва Срібної Сурми, в яких провідна участь Зиновія Книша очевидна — це все книги, які дають в своїй суцільності майже повний образ підпільно-революційного руху 20-их років.

Є ще книги нашого автора, в яких він виступав в меншій мірі як мемуарист, а дуже яскравий документаліст. Це є три томики "При джерелах українського організованого націоналізму", "Ярослав Барановський", і "Архів Сеника" (остання видана на самім початку 1993-го року). Першу книжку справді характеризує сама назва, вона є достеменно "при джерелах". Вона з докладною документальністю вияснює, як націоналістичні організації Краю та еміґраційні в кінці 20-их років об'єдналися в одну ОУН; вияснено ідеологічну, політичну, програмову площину нового об'єднання, простежено, як відбувався Перший Конґрес ОУН. Золотий період націоналізму виступає маєстатично із сторінок книжки і змушує глибоко задуматися над сталево кованими рядками. "Архів Сеника" і "Ярослав Барановський" скупчують в собі темні сторінки відколу частини молоді від організації. Тут ще раз, на цей раз докладно, доведено, що христально-чистий Ярослав Барановський впав марною жертвою; довгим рядом доказів виявлено, що "архів Сеника" — Грибівського взагалі не існував.

Є ще одне несподіване але цікаве відхилення в науковій діяльності Зиновія Книша — це його розвідка "Піп Гапон". Ім'я священика Гапона записане назавжди в історії російських соціяльних рухів, але мабуть назавжди залишиться недостатньо насвітленим. Хоч писалося про нього багато, не присвячено йому праць монографічного типу. І саме дослід Книша є найвидатнішою, найповнішою працею з достатньою дозою обережности, яку викликає сама тема.

Чому саме Гапон зацікавив нашого дослідника? Нам здається, що хащі психічного роздвоєння, ходіння на вістрі ножа були привабливі для дослідження. Досліджуючи постать зрадника Романа Барановського в УВО, Книш не мав стільки матеріялу, щоб заглянути в душу відступника. Куди ширшим, промовистішими були матеріяли про Гапона. Дослідникові вдалося зібрати понад 70 джерел російською мовою і 25 іншими мовами — так широко ніхто не ввійшов у проблематику Гапонівщини. Зведення до купи всього цього матеріялу дає змогу авторові створити справді страховинний образ російського соціяльного феномену початку 20-го століття.

З глибокою пошаною в дні 90-річного ювілею Зиновія Книша

схиляємо голови наші перед творчим ґенієм, який залишає нам багатий непроминальний спадок.

ЮВІЛЕЙНІ ПРИВІТИ

Українське Історичне Товариство

Високоповажаний Пане Докторе:

Маємо велику приємність і честь привітати Вас з нагоди Вашого Ювілею і побажати якнайбільше дальших успіхів і кріпкого здоровля.

Ви повністю віддали Ваше життя службі Україні, спершу в рядах Української Військової Організації, опісля Організації Українських Націоналістів, які боролися за визволення України з під кормиги різних окупантів. Опісля, Ви як автор багатьох праць присвячених історії підпільної боротьби і спогадів, що є важливими джерелами до найновішої історії України, дали тривалий вклад в українську науку, мемуаристику і публіцистику. Вже сьогодні Ваші цінні праці перевидають в Україні і це напевно дає Вам велику сатисфакцію.

Не можемо також не підкреслити важливість Ваших праць для дослідників історії України в 20-ому столітті. Зокрема ідеться про історію УВО і ОУН — сьогодні кожний серіозний дослідник найновішої доби історії України не зможе її об'єктивно і обширніше насвітлити без Ваших цінних досліджень. Просимо ще раз прийняти якнайкращі побажання з нагоди Вашого славного Ювілею.

Остаємося з правдивою пошаною

Олександер Домбровський
Генеральний секретар

Любомир Винар
Голова

Українська Вільна Академія Наук у США

Високоповажаний Пане Докторе:

Просимо прийняти від Історичної Секції УВАН у США сердечні побажання з нагоди Вашого славного Ювілею. Ваші численні дослідження з найновішої історії України, зокрема української підпільної боротьби в 1920-их 30-их і 1940-их роках, важливі для дослідження історії ОУН і взагалі українського політичного життя в цьому періоді історії України.

Бажаємо Вам кріпкого здровля і дальших творчих успіхів.

Остаюся з глибокою пошаною і щирими ювілейними побажаннями

Ваш **Д-р Любомир Винар**
Голова Історичної Секції УВАН у США

ЗМІСТ

Вступне слово 5
Михайло Марунчак, Із *"Бібліографічного довідника до історії українців Канади"* 7
Зиновій Книш, *Історичне значіння Української Військової Орґанізації* 9
Зиновій Книш, *Декалог Українського Націоналіста* 21
Зиновій Книш, *Ю. Вассиян (Спогад)* 45

* * *

Василь Верига, *Зиновій Книш — Літописець УВО-ОУН* 51
Мирослав Небелюк, *Зиновій Книш про убивство Голуфка на тлі зради Р. Барановського* 73
Осипа Максимів, *З моїх спогадів про визначного націоналіста* 77
Неля Наконечна, *Д-р Зиновій Книш, Добродій бібліотеки філії УНО Торонто* 81
Калина Білецька-Кандиба, *Д-р Зиновію Книшеві — на 90-у річницю* 83
Наталія Пазуняк, *Гортаючи томи "Срібної Сурми"* 85
Марко Антонович, *У 90-ліття д-ра Зиновія Книша* 87
Юрій Бойко-Блохин, *Дещо про творчу спадщину Зиновія Книша* 91
Ювілейні Привіти 97
Зміст 99
Список Імен 101

СПИСОК ІМЕН

Андрієвський, Д., 67, 87
Андрух, І., 15, 52
Антонович, М., 87, 99
Бабій, О., 25, 46, 77
Багряний, І., 92
Бандера, С., 70, 79, 89
Барановський, В., (о.), 76
Барановський, Р., 49, 62, 69, 73-6, 95, 97
Барановський, Я., 70, 76, 87, 95
Басараб, О., 43,55
Бережницький, Е., 61,68
Біда, Р., 45, 77
Білас, В., 43, 46, 64, 65, 74-6
Білас, Я., 65-6
Білецький, Л., 83
Білинський, В., 78
Білоус, І., 78
Бінішевський, М., 81
Богуш, 87
Бойдуник, О., 46, 77, 87
Бойко-Блохин, Ю., 58, 91, 99
Бородач, М., 81
Буній, О., 75
Вартовий, А., 61-2
Вассиян, Ю., 45-9, 63, 67, 77, 87, 99
Верига, В., 51, 82, 99
Винар, Л., 97, 98
Винниченко, В., 63
Витвицька, М., 77
Витвицький, С., 77
Вікул, 87
Войцеховські, С., 54, 60, 61
Гайвас, Я., 89
Гапон, Ю., 58, 70-1, 90, 95
Ганкевич, Л., 65-6
Глушкевич, М., 65
Гнатевич, Б., 15, 55-6
Головінський, Ю., 15-6, 43, 60, 62-3, 77, 87, 89
Голояд, П., 43
Голуфко, Т., 22, 68-9, 73-5, 99
Горбовий, В., 15
Грушевський, М., 67
Гук, М., 61,68
Гук, О., 45
Ґабрусевич, І., 28
Ґалаґан, 87
Ґордон, Т., 70, 89
Ґрабовські, К., 9. 53
Данилишин, Д., 43, 46, 64-5, 74-6
Дзіковський, М., 15
Долинський, С., 64
Донцов, Д., 93
Домбровський, О., 97
Дорожинський, П., 5
Драгоманів, М., 93
Жураківський, М., 64-5
Заболоцький, П., 60
Зелінський, В., 87
Індишевський, Я., 15
Кайдан, М., 43
Кандиба, К., 83, 99
Кандиба, О., 83, 87
Карманський, П., 41
Капустянський, М., 12, 67, 87
Кассіян, С., 89
Квітковський, Д., 87-8
Кедрин-Рудницький, І., 75
Книш, І., 48, 55, 58, 78
Книш, М., 7
Книш, Ю., 4, 5, 58, 78, 83
Ковалюк, М., 65-6
Кожевніков, П., 67
Козак, А., 78

Козій, М., 89
Коллярд, Ю., 87, 89
Коновалець, Е., 10-13, 15-6, 51, 54, 60, 67, 86-7
Коссак, З., 64-5
Коссар, В., 78-9
Кравців, Б., 24
Кришталь, Ю., 63
Криштофович, д-р, 78
Кузьма, С., 7
Курманович, В., 87
Куспісь, М., 65-6
Кучабський, В., 55
Лисяк-Рудницький, І., 73
Левицький, С., 55
Левицький, М., 46
Ленін, В., 21, 52
Ленкавський, С., 24, 26, 30, 46, 48, 77
Майковська, З., 55
Майстренко, І., 51, 92
Максимів, Он., 70, 78-9, 80, 89
Максимів, Ос., 77, 79, 99
Маркс, К., 21
Марітчак, О., 65
Мартинець, В., 56, 57, 62, 66-7, 71, 78, 87
Марунчак, М., 7, 99
Матчак, М., 10-1, 51, 55
Мащак, С., 65-6
Мельник, А., 10, 12, 15, 54-5, 57, 62-3, 87-8
Микола II, 70
Мицик, І., 45, 61, 77
Мицик, Р., 45-8, 77
Мірчук, П., 75
Міхновський, М., 27-8, 59, 63, 90
Мовчан, Ю., 89
Моклович, В., 61
Моралевич, В., 67
Мосціцкі, І., 63
Мотика, М., 65-6, 75
Муж, В., 78
Навроцький, О., 11, 51, 56, 60
Наконечна, Н., 81, 99
Небелюк, М., 73, 99
Ольшанський, Т., 60
Онацький, Е., 87
Онишкевич, М., 44
Опока, М., 15, 52
Отмарштейн, Ю., 12
Охримович, С., 24
Пазуняк, Н., 85, 99
Паліїв, Д., 55-6, 60
Паньківський, К., 65
Пашкевіч, 45
Пеленський, З., 46
Петлюра, С., 11-2, 16, 63
Петрушевич, Е., 11
Пєрацкі, Б., 30
Підгайний, Б., 77
Підкович, М., 82
Пілсудскі, Й., 9, 53, 60
Полянський, Ю., 11, 51
Попович, Я., 45, 77
Рабій, Ю., 75
Радонь, 43
Розпятовський, І., 45-6
Романик, В., 52
Рудницький, І., 15
Рудницький, С., 67
Савицька, (к.), 55
Савицька, С., 55
Селезінка, Я., 12, 15
Селешко, М., 87
Семаковський, Т., 60
Сеник-Грибівський, О., 15, 70, 87, 95
Сенич, І., 45
Сенич, М., 77

Смольніцкі, 43
Собінські, С., 54, 62
Старосольський, В., 65
Сапрун, С. (о.), 78
Сушко, Р., 10, 15, 70, 87
Сціборський, М., 67, 70, 87
Твердохліб, С., 15, 54, 59
Теліга, О., 87
Тіто (Й. Броз), 92
Тойнбі, А., 59
Торжецкі, Р., 53
Турчманович, М., 24
Тютюнник, Ю., 12
Українка, Л., 49
Федак, С., 9, 14, 55, 60
Хлипавка, М., 81
Цап, С., 65-6
Целевич, В., 11, 51
Чеховські, Ю., 74
Чиж, Я., 10-1, 51
Чировський, М., 5
Шельонґовський, В., 44
Шпонтак, І., 44
Штайгер, 61
Штик, Ф., 60
Штуль, О., 87
Шумський, О., 64
Шухевич, С., 65
Юда Іскаріот, 49
Яцків, М., 15
Яцура, Ф., 59, 60
Яшан, В., 78